

Uloga i razvoj zdravstvenog turizma

Antonac, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:978836>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MARTINA ANTONAC

ULOGA I RAZVOJ ZDRAVSTVENOG TURIZMA

Diplomski rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MARTINA ANTONAC

ULOGA I RAZVOJ ZDRAVSTVENOG TURIZMA

Diplomski rad

JMBAG: 0303060008, redoviti student

Studijski smjer: Turizam i razvoj

Predmet: Selektivni turizam

Znanstveno područje: Područje društvenih znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Trgovina i turizam

Mentor: izv.prof.dr.sc. Aljoša Vitasović

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Martina Antonac, kandidat za magistra ekonomije/poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Martina Antonac dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Uloga i razvoj zdravstvenog turizma koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj

Uvod

1. Selektivni turizam

1.1. Razvoj selektivnih oblika turizma

1.2. Podjele selektivnih oblika turizma

2. Zdravstveni turizam

2.1. Povijesni pregled razvoja zdravstvenog turizma

2.2. Podjele zdravstvenog turizma

2.2.1. Wellness turizam

2.2.2. Lječilišni turizam

2.2.3. Medicinski turizam

3. Prirodni ljekoviti činitelji

3.1. Talasoterapija

3.2. Klimatoterapija

3.3. Balneoterapija

4. Zdravstveni turizam u Europi

4.1. Zdravstveni turizam u Francuskoj

4.1.1. Vichy

4.1.2. Hotel Les Sources de Caudalie

4.2. Zdravstveni turizam u Njemačkoj

4.2.1. Baden Baden

4.2.2. Taunus terme u Bad Homburgu

5. Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

5.1. Jadranska regija

5.1.1. Lošinj

5.1.2. Crikvenica

5.2. Kontinentalna regija

[5.2.1. Stubičke toplice](#)

[5.2.2. Daruvarske toplice](#)

[**6. Zdravstveni turizam u Istri na primjeru Istarskih toplica**](#)

[**6.1. Povijesni razvoj**](#)

[**6.2. Prirodna obilježja**](#)

[**6.3. Statistički pokazatelji**](#)

[**6.4. SWOT analiza**](#)

[**Zaključak**](#)

[**Literatura**](#)

[**Popis slika**](#)

[**Popis tablica**](#)

[**Popis grafikona**](#)

[**Sažetak**](#)

[**Abstract**](#)

Uvod

Gotovo je svaka generacija od malih nogu slušala o važnosti higijene, brige za zdravlje i čuvanju vlastitog organizma. Ipak, nikad više ljudi nije imalo svijest o zdravim navikama, zdravoj prehrani, važnosti tjelovježbe i redovnih posjeta doktoru kao danas. Brojna dostignuća i napredci u znanosti i medicini, dostupnost informacija „na dlanu“, brojni besplatni informativni sadržaji na internetu i društvenim mrežama samo su neki od razloga osvještavanja o važnosti očuvanja zdravlja. Osim na fizičko zdravlje, pozornost se usmjerava i na mentalno zdravlje. Užurbanost, stres, neprestana stimulacija informacijama, vizualima i zvukovima, ali i sve češće bolesti poput depresije, neki su od razloga veće potrebe za brigom o mentalnom zdravlju.

Sukladno tomu, očigledan je i rast zdravstvenog turizma u cijelome svijetu. Primarna motivacija za putovanjem turista zdravstvenog turizma je upravo briga za zdravlje i njegovo unapređenje. Kao takav, zdravstveni turizam, pruža bijeg od svakodnevice, odmor, relaksaciju, rehabilitaciju te oporavak za mnoge. Specijalizirane medicinske prakse i njihova dostupnost, brzina i povjerenje klijenata privlače mnoge korisnike.

Upravo je predmet ovog rada istražiti kakvu ulogu ima zdravstveni turizam te prikazati njegov razvoj, kako u prošlosti, tako i danas.

Cilj samog rada je ukazati na sve važniju ulogu koju ima zdravstveni turizam u životima ljudi, ali i njegovu važnost u kontekstu selektivnog oblika turizma. Cilj je i prikazati njegov razvoj, što je dovelo do njegove uloge na konkretnom primjeru Lječilišta Istarske toplice.

Turistička literatura, znanstveni članci i različite publikacije osnovni su izvori podataka korišteni u ovom radu. Korištene metode tijekom pisanja ovog rada jesu metode analize i sinteze, metoda deskripcije, povijesna metoda te metoda komparacije. Povijesna metoda korištena je kako bi se bolje shvatio tijek razvoja zdravstvenog turizma, dok se komparacijskom metodom uspoređivao turistički promet tijekom promatranog razdoblja.

Rad se sastoji od osam ključnih poglavlja s početnim uvodom i zaključkom. Nakon uvoda, definiraju se selektivni oblici turizma, kojima pripada i zdravstveni turizam.

Promatra se razvoj selektivnih oblika te njihova podjela kako bi se dale detaljnije odrednice kontekstu razvoja različitih vrsta turizma. S obzirom na to da različiti autori drugačije definiraju podjele selektivnih oblika turizma, u ovom poglavlju bit će navedeno nekoliko standardnih podjela istog.

Sljedeće poglavlje opisuje razvoj jednog od selektivnih oblika turizma, a to je zdravstveni turizam koji je i tema ovog rada. Zatim će se detaljnije opisati tri osnovne podjele zdravstvenog turizma: wellness, lječilišni i medicinski turizam. Navest će se što nude svojim korisnicima, objekti ponude te ostale komponente koje ih diferenciraju. Zatim će se pisati o prirodnim ljekovitim činiteljima koji su esencijalni kad je u pitanju zdravstveni turizam. Dat će se detaljniji uvid u talasoterapiju, klimatoterapiju i balneoterapiju. U sljedećem se poglavlju analizira zdravstveni turizam u Europi. Obrađuju se francuski primjeri Vichyja i hotela „Les Sources de Caudalie“ te primjeri zdravstvenog turizma u Njemačkoj kroz Baden Baden i Taunus terme u Bad Homburgu.

Važno je i istaknuti zdravstveni turizam u Hrvatskoj, što se obrađuje u idućem poglavlju. Hrvatska ima veliki potencijal prirodnih ljekovitih činitelja na obali i na kontinentu. Daje se pregled Lošinja i Crikvenice kao sastavnih dijelova Jadranske regije te Stubičkih i Daruvarskih toplica u kontinentalnoj Hrvatskoj. Prije zaključka, iznijet će se i važna analiza zdravstvenog turizma u Istri na primjeru Istarskih toplica. Prikazat će se detaljan opis njihovog povijesnog razvoja, prirodna obilježja koja posjeduju te na kraju će biti prikazani statistički pokazatelji gdje će se usporediti turistički promet u Republici Hrvatskoj, općini Oprtalj u kojoj su smještene te samog lječilišta u određenom promatranom razdoblju. Nakon svih navedenih prikaza, bit će navedena SWOT analiza kako bi se utvrdilo trenutno stanje, te prikazao prostor za napredak.

1. Selektivni turizam

Selektivni turizam prvi put se spominje 70-ih godina 20. stoljeća. Tom pojmu davalo se isto značenje kao i održivom ili odgovornom turizmu. Neki autori još uvijek izjednačavaju ta dva pojma. U zemljama engleskog govornog područja za selektivni turizam se upotrebljava pojam turizam posebnih interesa ili turizam niša. Osim već navedenih naziva, jedan od učestalijih je i pojam alternativnog turizma. Svi ti pojmovi zapravo opisuju oblike turizma koji su u suprotnosti s masovnim turizmom (Rabotić, 2013.).

U nastavku ovog poglavlja opisat će se nastanak i razvoj selektivnih oblika turizma. Zatim će se opisati podjele selektivnih oblika turizma po mišljenju prvih autora koji su se bavili time do danas.

1.1. Razvoj selektivnih oblika turizma

Razvojem industrije, razvijao se i masovni turizam. Tada se javljaju veliki problemi, koji godinama potiču istraživače turizma da oštro kritiziraju prošle načine u razvoju istog. Javlja se pojam selektivnog turizma, koji označava putovanja koja nisu shematska. Takva putovanja obuhvaćaju različite oblike: od obrazovanih putovanja do pustolovina. Nekada se taj koncept odnosio na putovanja u "zemljama u razvoju", ali i u ostale zemlje. Takvi su turisti željeli kročiti izvan uobičajenih turističkih staza. Imali su želju učiti i približiti se domaćim stanovnicima. Želja im je bila da se odvoje od ustaljene turističke infrastrukture.

Pred kraj osamdesetih godina, koncept selektivnog turizma, bio je smatran turizmom budućnosti. U Alžiru je Svjetska turistička organizacija održala seminar gdje je odlučeno da se taj pojam zamijeni pojmom "odgovorni turizam". Smatralo se da taj pojam pobliže označava sve oblike turizma koji uvažavaju domicilno stanovništvo, prirodno, kulturno i izgrađeno stanište te sve interesne skupine: domoroce, turiste, posjetitelje, turističke organizacije i dr.

U isto vrijeme razni autori koriste pojam "turizam posebnih interesa". Pod istim se smatralo da turisti koji putuju u neku drugu destinaciju, putuju zbog vlastitih posebnih interesa koje mogu istovremeno realizirati. Može se smatrati i "aktivnim turizmom" jer je turist uključen u razne aktivnosti – od kulturnih do rekreativnih. Njihov cilj je ispunjavanje samih sebe znanjem i doživljajem. To je i turizam specijaliziranih interesa jer turisti žele izgrađivati svoje posebne interese posjećivanjem određenih mjesta gdje mogu pronaći neke specifičnosti. Nerijetko su to osobe koje se bave istom profesijom ili hobijem.

Pojam selektivnog turizma se počeo upotrebljavati u Hrvatskoj ranih sedamdesetih godina. Njime su se obilježavali oblici turističkih kretanja u kojima glavni motiv putovanja nisu sunce i more već mnoštvo drugih motiva koji vode k drugim turističkim ciljevima. Taj pojam se u hrvatskom turističkom rječniku zadržao i do dan danas. Prema Alfieru, svi oblici selektivnog turizma moraju biti u skladu s prirodnim i drugim značajkama prostora te ne smiju štetiti istoj. Cilj je sačuvati prirodno okruženje onakvo kakvo već je i sve izvorne vrijednosti koje se vežu uz njega. Prema potonjoj tvrdnji, vidljivo je da su selektivni oblici turizma zapravo ekološki oblici. Njihov razvoj pogoduje promjeni aktualnih filozofija masovnog turizma (Pančić Kombol, 2000.).

1.2. Podjele selektivnih oblika turizma

Budući da se razni autori ne mogu složiti oko jedinstvene definicije selektivnih oblika turizma, tako su prema istima nastale i razne podjele istih. Sukladno tome nastaju nova imena za određena turistička kretanja koja su definirana motivima, potrebama i ciljevima putovanja. Stoga će u nastavku biti navedeno nekoliko podjela koje su opisane od strane nekih od odabranih autora koji su se time bavili (Geić, 2011.).

Krajem sedamdesetih godina, Alfier definira sljedeće oblike selektivnog turizma:

- "Zdravstveni turizam ili lječilišni turizam u obliku integralne talasoterapije, balneoterapije, klimatoterapije i silvoterapije,
- Rekreacijski i sportski turizam na moru, vodama i planinama,

- Ruralni ili rustikalni jednostavni turizam u mirnim primorskim i kontinentalnim mjestima,
- Nemotorizirani – itinererni – pješački, konjički, ciklički turizam, za "divlji" odmor i "divlja" krstarenja i za ekološke ferije na velikim prirodnim područjima,
- Kulturni turizam s najrazličitijim sadržajima i u najrazličitijim oblicima, za studijska putovanja, za manifestacijski turizam i za turizam susreta (Pančić Kombol, 2000., str 91-93)."

Prema načinu ponašanja turista ili aktivnostima u masovnom turizmu, definirali bi se oblici selektivnog turizma poput izleta, nudizma i kampinga po posebnim obilježjima istih aktivnosti. Međutim, prema tim obilježjima ne mogu se raspoznati dovoljno jaki argumenti koji bi svrstali iste u posebne oblike turizma. Izleti obuhvaćaju aktivnosti u masovnom turizmu te se ne odnose samo na turistička kretanja. Nudizam se odnosi na način ponašanja pojedinca na moru. Kamping je način boravka u masovnom turizmu.

Antunac je prema podjeli selektivnih oblika turizama, još davne 1973. godine naglasio neke nazive koji se danas aktivno koriste:

- Sportsko – rekreacijski turizam
- Ruralni turizam
- Kongresni turizam i dr.

Jadrešić definira selektivni turizam kao sintetički i generički pojam koji predstavlja novu vrsnoću suvremenog i budućeg razvoja turizma. Naglasak je na mogućnosti odabira aktivnosti prema vlastitom interesu, na odgovornom ponašanju svih sudionika, održivom razvoju s fokusom na ekonomski i ekološki aspekt razvoja, na kvalitetnoj i etičnoj usluzi te uravnotežen broj turista i domicilnog stanovništva na nekom području.

Protuteža masovnom turizmu bili bi alternativni turizam, turizam posebnih interesa i selektivni turizam. Pojam selektivnog turizma prvenstveno se koristi u turističkoj literaturi u Hrvatskoj. U zadnje vrijeme se sve manje turizam označava pojmovima alternativnog turizma ili turizma posebnih interesa jer se sve više istražuju posebni oblici koji budu definirani jedinstvenim nazivima.

Za oblike turizma kojima je glavni motiv vezan uz prirodu i njeno očuvanje, koriste se sljedeći pojmovi:

- Prirodni turizam,
- Zeleni turizam,
- Ekoturizam,
- Turizam divljina.

Ostali oblici kojima je ostvareno veće odobrenje nekih utjecajnijih interesnih skupina (Europska unija, UNESCO, Vijeće Europe) jesu:

- Održivi turizam,
- Kulturni turizam,
- Gradski turizam,
- Ruralni turizam,
- Zdravstveni turizam.

Selektivni oblici turizma koji su označeni motivima, ali ne naglašavaju zaštitu lokaliteta i odnos stanovništva jesu:

- Turizam događaja,
- Sportsko – rekreativni turizam,
- Luksuzni turizam.

Prema navedenim podjelama, može se vidjeti da različiti autori i istraživači turizma drugačije dijele i definiraju određene oblike turizma. Prema tome vidljivo je da postoji jako puno oblika turizma. Međutim, neki oblici se mogu svrstati u širu podjelu poput: kulturnog, ruralnog ili gradskog turizma. Definiranje selektivnih oblika turizma i šire shvaćanje istih, bitno je radi stvaranja i analize turističke statistike i razvojnih planova turističkih destinacija (nacionalna, regionalna, gradska i mjesna).

Sve veći broj turista odabire neki oblik selektivnih oblika turizma kao glavni motiv putovanja. Turisti koji imaju veću kupovnu moć biraju destinacije koje su skuplje jer im osiguravaju nove izazove raznim specifičnostima. To dokazuje i sve veći broj časopisa i brošura koji su dostupni na raznim svjetskim tržištima (Pančić Kombol, 2000.).

2. Zdravstveni turizam

Javno zdravstvo i turistički sektor proizlaze iz sasvim različitih sredina i poslovnih kultura različitog razmišljanja i „jezika govora“ te su na prvi pogled nelogična kombinacija (Blake et al., 2016.). Ipak, postoji zajedničko stajalište o tome da turistička odredišta koja u svoj strateški razvoj uključuju zdravlje i dobrobit ljudske populacije mogu poboljšati i promovirati fizičko i mentalno zdravlje stanovnika i turista. Javno zdravstvo i turizam imaju zajednički cilj a to je postizanje visoke vrijednosti društvenog dobra. U turizmu se to postiže tako da njegovi sudionici surađuju s ostalim sektorima društva. Zdravlje stanovništva nije odgovornost samo zdravstvenih službi već je šire interdisciplinarno pitanje (Fyall et al., 2012.). Zdravstveni turizam vrlo je kompleksan oblik turizma jer uključuje široku ponudu specijaliziranih sadržaja. Faktor koji motivira potrošače je poboljšanje vlastitog zdravlja i osobne kvalitete života (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014.).

U raznim se europskim državama pokušao poticati razvoj zdravstvenog turizma raznim metodama. Međutim, još uvijek nisu provedena neka značajnija istraživanja od kojih bi se stvorili planovi razvoja. Potražnja za zdravstvenom turizmom stalno je visoka, a stvaranje nove ponude je primarni cilj.

Čovjek je oduvijek brinuo o svom zdravlju. Kako se životni vijek produžavao, tako je sve veća bila potražnja za održavanjem zdravlja. Kako bi se oporavio organizam, ljudi su i u davnini odlazili na putovanja te mijenjali klimatsko okruženje. Voda je i tada imala važnu ulogu. Razlikuju se:

- Termalna,
- Mineralna,
- Morska,
- Obična.

Međutim, zbog sve bržeg načina života, čovjek mora sve više brinuti o svom zdravlju te bježi od svakodnevnih stresnih situacija. Turizam predstavlja optimalno rješenje koje nudi regeneraciju raznim aktivnostima.

Literaturu o zdravstvenom turizmu više su pisali liječnici, od turističkih stručnjaka. Zbog toga je dolazilo do sukoba oko shvaćanja zdravstvenog turizma. Puno liječnika smatra da medicina i turizam nisu međusobno povezani. Drugi dio liječnika koji povezuje ta dva pojma, ne čini to na način koji smatraju isparnim turistički stručnjaci. Potonji su se godinama bavili prvenstveno masovnim turizmom. Međutim, i jedni i drugi imaju važnu ulogu u razumijevanju, primjeni i definiranju zdravstvenog turizma. Turistički stručnjaci moraju shvatiti primarne načine kako medicina utječe na zdravlje čovjeka, a liječnici razumjeti kompleksnost razvitka turizma kroz održavanje čovjekovog zdravlja. Budući da se u turizmu ne može govoriti o "bolesnicima", a liječnici se prvenstveno bave liječenjem ljudi, tek se pojedinci usmjeravaju na "zdravog čovjeka".

Kad je završio Drugi svjetski rat, mnogo je toplica u raznim europskim zemljama bilo pokriveno zdravstvenim osiguranjem korisnika. Budući da se tamo vršila rehabilitacija, ali su se liječile i razne bolesti, većina njih je pretvoreno u bolnice. Toplice su se počele financirati iz zdravstvenog osiguranja. Danas se to pokušava smanjiti u gotovo svim razvijenim europskim zemljama. Zbog toga su neke toplice bile u nemogućnosti da se obnavljaju i održavaju. Stoga, danas postoji velik broj zapuštenih toplica.

Danas se u razvijenim zemljama smatra da bi talasoterapija i toplice trebale biti dio turističke ponude i kreirati proizvod koji će biti općeprihvaćeni na turističkom tržištu. Prema novijim podacima promet koji je ostvaren u zdravstvenom turizmu kreće se oko 160 milijuna posjetitelja. Međutim, budući da ne postoje jasno prihvaćene definicije što spada u zdravstveni turizam, statistički podatci variraju ovisno o gledištu.

Kako ljudi sve više brinu o svom zdravlju, tako i tržište zdravstvenog turizma sve više dolazi do izražaja. Međutim, njihovo shvaćanje istog i dalje je nepoznanica. Budući da većina korisnika odlazi u toplice radi rehabilitacije i liječenja. Međutim, prema novijim kretanjima vidi se da su to korisnici razvijenih turističkih potreba te da imaju veću kupovnu moć. Ponuda mora biti garantirana visokom stručnosti osoblja koji se bave oporavkom mentalnog i vitalnog stanja pojedinca (Pančić Kombol, 2000.).

2.1. Povijesni pregled razvoja zdravstvenog turizma

Velik broj europskih zemalja ima izlaz na more. Također imaju i veliko bogatstvo toplih i hladnih mineralnih izvora. Još u vrijeme Rimljana, koristili su se mineralni izvori, od kojih su najpoznatiji: Aquae Sulis (Bath), Aquae Aureliae (Baden Baden) i Vicus Calidus (Vichy). Već se tada znalo da mineralni izvori pogodno djeluju na ljudsko zdravlje. I tada su se koristili u liječenju svakakvih bolesti. Nakon pada Rimskog carstva prestaje se s korištenjem termalnih izvora u svrhu očuvanja čovjekovog zdravlja. U srednjem vijeku počinju se odvijati hodočašća koja su vodila do svetih izvora. Tamo su ljudi svjedočili mnogim čudima.

U vrijeme renesanse ponovno se počinju valorizirati termalni izvori kao u vrijeme Rimskog carstva. Prije nego što je pao Konstantinopol 1453. godine, u tursku kulturu polako ulazi mogućnost posjećivanja toplica u svrhu rekreacije i rehabilitacije. U to vrijeme bilo je aktivno osam javnih toplica te 153 javnih kupališta. Potonja su označavala mjesta gdje su često bila aktivna javna okupljanja. Na Sveučilištu u Padovi, skolastici obnavljaju klasične tekstove, te su time stvorili osnovni preduvjet medicinske znanosti i naglasili značaj konzumiranja i kupanja u mineralnim vodama kako bi se očuvalo zdravlje. Tako su se počele objavljivati knjige u 16. stoljeću o

dobrobiti vode iz toplica u Italiji, Engleskoj i Njemačkoj. Ljudi ponovno počinju vjerovati u sve blagodati koje im pruža korištenje mineralne vode.

Međutim, u ono vrijeme ponajviše su toplice koristili pojedinci iz visokog staleža – odnosno carevi i kraljevi te njihova pratnja. Srednji stalež još uvijek si nije mogao priuštiti uživanje u istima. Kad je počela industrijska revolucija, počinje i razvitak toplica te traje više od 200 godina. U Engleskoj, koja je s vremenom postala najmoćnija sila na svijetu, počinje i razvoj toplica s mineralnim i termalnim izvorima. Srednji stalež dobiva na važnosti te ima veću kupovnu moć. Radi toga počinju oponašati aristokraciju kod kojih su toplice bile jedna od popularnijih aktivnosti. Tada se prvi put toplice klasificiraju kao mjesta za komfor i zabavu te se kreira ponuda koja nudi dokoličarsku potrošnju.

Sve je više ljudi iz visokog staleža odlazilo u toplice, koje su vremenom postale mjesta okupljanja istih. Sadržavale su razne sadržaje poput: zabave, plesa, kockanja i kartanja, kazališta i knjižnice, parkova i promenada. Počinju se otvarati i prve trgovine u sklopu toplica. Dizajnirala se posebna odjeća, obuća, torbe i ostale stvari koje su se prodavale samo na tom mjestu. Taj model dokoličarstva brzo je bio prepoznat i u dugim europskim zemljama gdje je također bio prihvaćen te se počeo vrlo brzo primjenjivati.

U 16. stoljeću kada su toplice bile vrlo aktualne među korisnicima istih, počinju se javljati preporuke liječnika o pogodnostima kupanja u morskoj vodi. Međutim, budući da su tada toplice bile na vrhuncu popularnosti, tek se u 17. stoljeću počelo aktivnije primjenjivati kupanje u morskoj vodi umjesto odlaska u neku od poznatijih toplica.

S obzirom na to da morska voda postaje sve popularnija, u 18. stoljeću, u Engleskoj se sve češće posjećuju mala mjesta na obali, dok se toplice u unutrašnjosti sve manje koriste. Na južnoj obali Engleske počinju boraviti kraljevi koji su godinama gradili rezidencije u kojima su boravili. Još i danas neka lječilišta su poznata iz tog vremena: Brighton, Bath, East Bowin, Hastings i dr. Sva ta mjestašca na obali su zahvaljujući investitorima koji su ih preobrazili, postala poznatija od toplica koje su se nalazile u unutrašnjosti zemlje.

Budući da su liječnici pisali o ljekovitim svojstvima morske vode, termalnih izvora i zraku, te publikacije bi bile dostupne i široj publici. Takve stvari bi još više povećale

popularnost i interes ljudi za iste. Liječnici su se trudili da što više ljudi zna sve važne informacije o dobrobiti toplica, jer je puno ljudi gradilo vlastite toplice. Cilj investitora bio je privući što više dobrostojeće klijentele.

Zbog svih gore navedenih razloga, već u 19. stoljeću su postojale dobro poznate toplice i lječilišta na morskoj obali po cijeloj Europi.

Razvitku toplica pogodovao je i razvitak prometa, odnosno izgradnje prometne infrastrukture. Dok se prije putovalo kočijom i do krajnjeg odredišta je trebalo proći i nekoliko dana, željeznički promet je znatno skratio ta putovanja. Stoga su korisnici mogli doći na željeno odredište, ovisno o udaljenosti istog, čak za 12-13 sati. Velik broj putovanja željeznicom do toplica ili morskih lječilišta, bio je organiziran na tjednoj razini. Razvitak željezničkog prijevoza istovremeno se razvijao s probojem luksuznih putovanja. Razvoj željeznice bio je u usponu krajem 19. stoljeća, zahvaljujući kojem su se razvila mnoga lječilišta od kojih mnoga djeluju i dandanas.

Nakon popularizacije morske vode, u 19. stoljeću engleske toplice gube na važnosti jer sve više ljudi posjećuje druge europske toplice. S godinama sve više engleskih toplica ima sve manju potražnju, da bi do kraja Drugog svjetskog rata skoro sve toplice bile zatvorene. Leamington Spa ostale su jedine aktivne sedamdesetih godina, budući da su sve ostale prestale s radom.

U Europi su kraljevi i carevi poticali izgradnju toplica, stoga su se one razvijale u javnom sektoru. Za razliku od Europe, u Engleskoj se tijekom godina toplice razvijaju u privatnom sektoru. Kao sastavni dio svakodnevice doveo je sustavni razvoj toplica. Radi toga se razvijaju istraživanja o kvaliteti vode, koliko koji tretman učinkovito djeluje na očuvanje čovjekova zdravlja te proučavanje gospodarskog učinka (Pančić Kombol, 2000.).

2.2. Podjele zdravstvenog turizma

Zdravstveni turizam može se podijeliti na wellness, lječilišni i medicinski turizam (slika 1). Iako u svijetu ne postoji jedinstvena podjela zdravstvenih oblika turizma, u ovom radu pisat će se prema podjeli koja je navedena u Akcijskom planu razvoja zdravstvenog turizma koje je izdalo Ministarstvo turizma 2014. godine.

Slika 1. Oblici zdravstvenog turizma i pružatelji zdravstveno turističkih usluga

OBJEKTI UGOSTITELJSKE PONUDE		ZDRAVSTVENE USTANOVE	
Wellness ponuda (hoteli, toplice, centri)	Prirodna lječilišta		Klinike/Bolnice
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Holistički wellness	Holistički wellness	Medicinski	Medicinski wellness
Medicinski wellness	Medicinski wellness	Lječilišni turizam	
	Lječilišni turizam		
Wellness usluge			
	Lječilišne usluge		
		Medicinske usluge	

Izvor: Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014., 8. str.

U nastavku će se detaljnije opisati koje usluge one obuhvaćaju, razlike među njima koje dominiraju i prema kojima ih diferenciramo te ustanove koje vrše zdravstvene i turističke usluge.

2.2.1. Wellness turizam

Wellness turizam oblik je zdravstvenog turizma. Provodi se najčešće u hotelima i lječilištima. Odnosi se na ostvarivanje mentalne i fizičke ravnoteže. Podrazumijeva fenomen putovanja ljudi koji putuju u turistička odredišta relaksirajućeg okruženja s

ciljem poboljšanja i očuvanja zdravlja, budući da se tempo života ljudi sve više ubrzava. (Crnegie i Deverux, 2006.; Kaufmann i Mueller, 2001.). Wellness turizam dijeli se na medicinski i holistički wellness turizam. Medicinski wellness uključuje zdravstvene, preventivne i protektivne programe za poboljšanje i unaprijeđene zdravlja. U liječenju često ne sudjeluje sam liječnik, već i širi tim stručnjaka kao što su: fizioterapeut, nutricionist, kineziolog i dr. Metode liječenja u medicinskom wellnessu koje se koriste jesu konvencionalne, tradicionalne te komplementarne. Drugi oblik wellnessa, holistički wellness, uključuje cijeli niz ostale ne-medicinske wellness ponude (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014). Za razliku od medicinskog turizma koji se odnosi na putovanje u određeno mjesto u kojem se traži liječnička intervencija kako bi se izliječila bolest (Bridges i Carrera, 2006.; Ko i Yu, 2012.), wellness turizam odnosi se na postizanje zdravlja i dobrobiti kroz holistički (tijelo i um) pristup bez medicinske intervencije tijekom boravka (Cave i Jolliffe, 2012.).

Sam pojam "wellness" dolazi spajanjem riječi "well-being" – dobrostanje s riječi "fitness" – sposobnost. U turističkom kontekstu taj termin se počinje koristiti tek 90-ih godina 20. stoljeća. Razvoj wellnessa najprije se mogao uočiti u zemljama koje su i prije imale razvijene zdravstvene usluge.

Primarni aspekti wellnessa jesu prirodni čimbenici, vježbe, antistres programi, zdravstvena terapija i ljepota. U svakom navedenom aspektu nalazi se široka ponuda usluga koje se pružaju korisnicima na korištenje. Smatra se da je wellness korisniji za mentalno zdravlje ljudi nego za fizičko zdravlje istih. Tako postoji podjela wellnessa na različite komponente koje su objašnjene u tablici (tablica 1). Potrebno je spomenuti i važnost medicinskog wellnessa koji je najviše prisutan u Njemačkoj, Sloveniji i Mađarskoj. Može ga se pozicionirati između medicinskog i wellness turizma jer sadržava komponente i jednog i drugog. Korisnici sebe ne vide kao "bolesnike" već kao osobe koje brinu o vlastitom zdravlju.

Tablica 1. Komponente wellnessa

Emocionalni wellness	Odnosi se na pozitivne osjećaje, optimizam i smisljena rješenja problema.
Intelektualni wellness	Karakterizira želju za usvajanjem novih

	znanja zbog boljeg funkcioniranja organizma i kvalitete života.
Fizički wellness	Odnosi se na korisno obavljanje posla i kvalitetno korištenje nakon istog. Uključuje fitness i optimalnu razinu fizičke sposobnosti.
Socijalni wellness	Vlastita sposobnost komuniciranja s drugim ljudima.
Duhovni wellness	Bogat duhovni život stvara temelje vlastitog zadovoljstva samim sobom i osobnim vrijednostima.

Izvor: Bartoluci, M., Čavlek, N., Turizam i sport – razvojni aspekti, Zagreb: Školska knjiga, 2007, str. 198.

U sklopu hotela više kategorije – 4 ili 5 zvjezdica, korisnicima su na raspolaganju wellness centri. U Hrvatskoj najviše takvih centara ima u Jadranskoj regiji (oko 60 wellness centara). Ponuda istih najčešće uključuje opuštajuće aktivnosti kao što su masaže, saune, bazeni, fitness te razni tretmani ljepote. Većina bazena wellness centara na Jadranu sadržavaju morsku vodu. Često se korisnicima nude paket aranžmani koji uključuje kombinaciju nekoliko proizvoda ili usluga kao što su pravilna prehrana, fitness, aromaterapija i dr. Međutim, ne nude samo hoteli mogućnost korištenja wellness centra, već i nekoliko toplica ima u svom kompleksu lječilišta i mogućnost korištenja wellnessa. Sve te toplice nisu u sustavu HZZO-a te se nalaze u unutrašnjosti zemlje. Uglavnom imaju vrlo dobro razvijenu ponudu s bazenskim sadržajima kao što su umjetni valovi, tobogani, vodeni topovi i dr. Neki bazeni su napunjeni termalnom vodom, a drugi s običnom vodom. Cjelokupna ponuda wellness usluga s obzirom na međunarodnu, na visokom je stupnju razvoja što je čini konkurentnom. Međutim, osposobljenost kadrova jedan je od problema jer ne postoji pravna regulativa kojom bi se definirala razina stručnosti istih.

Zbog svih tih stvari ponuda u Hrvatskoj gubi na konkurentnosti. Također, ne zna se koji je točan postotak osoba odsjeo u određenom hotelu isključivo radi primarnog cilja koji je korištenje usluga u wellnessu. Prema nekim drugim dostupnim informacijama, može se pretpostaviti potonja tvrdnja. Praćenjem popunjenosti hotela s 4 ili 5

zvjezdica te s obzirom na to da je 50% ukupnog kapaciteta korišteno uglavnom od lipnja do rujna, može se zaključiti da primarni motiv nečijeg putovanja je vrlo malen kad se razmatraju wellness centri. Wellness je smatran tek jednim od klasičnih sadržaja hotela te dostupni sadržaj unutar odmora koji je popraćen drugim motivima (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014).

2.2.2. Lječilišni turizam

Lječilišni turizam je drugi oblik zdravstvenog turizma. Liječenje se provodi u lječilištima i specijalnim bolnicama. U svrhu terapijskog liječenja koriste se prirodni ljekoviti mehanizmi fizikalne terapije također kako bi se poboljšala kvaliteta života potrošača. Korisnici se liječe uz pravilnu prehranu, jedinstvene programe oporavka i razne druge kurativne programe.

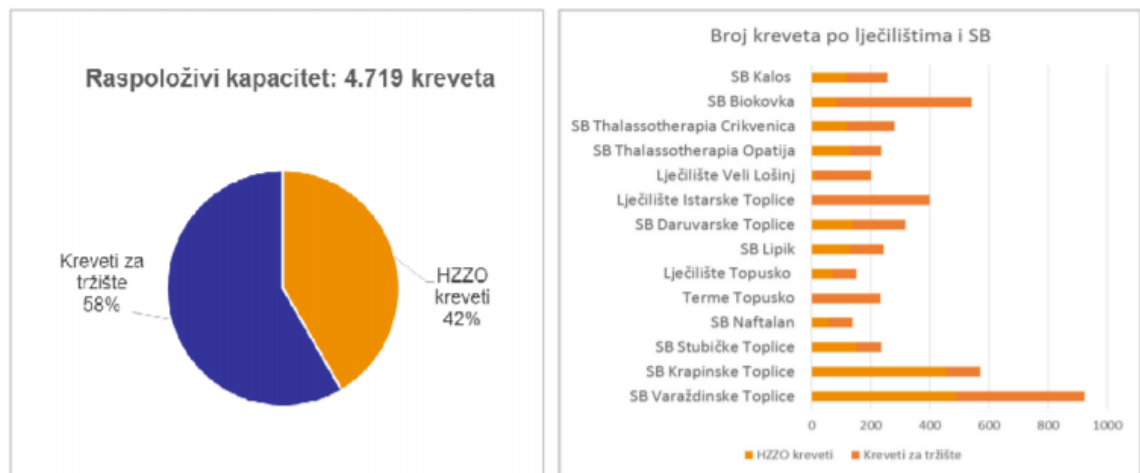
Danas lječilišta svojim korisnicima nude raznovrsnu ponudu, od različitih usluga do tretmana. Međutim, svima je zajedničko to što teže da njihovi potrošači poboljšaju svoje zdravlje i time ostvare bolju kvalitetu života. Ako se uspoređi koncept toplica kakav je bio nekada s današnjim, vidljivo je da su danas toplice modernizirane. Dok su nekada imale isključivo lječilišnu funkciju, s vremenom je turistički faktor postao dominantni smjer u kojem su se počele razvijati. Zbog toga se može reći i da tipični lječilišni turizam dobiva značajke wellness turizma – medicinskog i holističkog. Danas su lječilišta tehnološki uznapredovala, ali i sam ambijent se razlikuje od nekadašnjeg zbog čega ih čini turistički atraktivnima (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014).

Lječilišni (terapijski) turizam uglavnom prevladava u europskim lječilišnim odredištima. Prema Europskoj udruzi toplica ESPA (European Spa Association) lječilišta imaju najviši status te su priznata državnim zakonskim propisima o zdravstvenom liječenju na temelju njihovih prirodnih ljekovitih svojstava te je kao takva njihova ljekovitost dokazana iz područja znanstvene medicine (Kirschner, 2005.). U medicinskom smislu toplice se mogu naći u Zemljama njemačkog govornog područja, nekim dijelovima Francuske, Estoniji, Latviji, Litvi, Srednjoj i

Istočnoj Europi i Rusiji. Poljska je jedna od europskih zemalja s jako dobrim ljekovitim potencijalom koja dan danas ima terapeutsku arhitekturu kao što su sanatorij, crpnica i toranj te klasične terapijske tretmane kao što su balneoterapija i klimatoterapija (Dryglas i Salamaga, 2018.).

U Hrvatskoj ovaj oblik zdravstvenog turizma ima dugu tradiciju, jer se termalna voda u nekim danas poznatim toplicama koristila još u antičko doba. S obzirom na tako dugu tradiciju i veliki broj termalnih i talasoterapijskih činitelja, hrvatski se lječilišni turizam može pohvaliti kvalitetnim i učinkovitim ljekovitim činiteljima iz prirode. Najveći broj takvih lječilišta nalaze se u unutrašnjosti zemlje, dok manji broj istih djeluje na Jadranskoj obali. Na kontinentu se najviše koriste u liječenju termalni izvori i mineralna ulja, a na Jadranu ljekovito blato, klima, more i zrak. U specijalnim bolnicama uglavnom je liječenje orijentirano na kardiovaskularne, neurološke, respiratorne i druge bolesti. Međutim, u nekim se bolnicama nude i dodatne procjene drugih rizičnih faktora kao što su pretilost ili pušenje u prevenciji protiv nastanka dodatnih zdravstvenih problema. Sva lječilišta imaju izrazito stručno osoblje te su opremljene novom medicinskom opremom. Korisnici mogu koristiti usluge u lječilištima preko Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO-a). Ukupan broj kreveta prema statistici specijalnih bolnica u 2013. godini iznosio je 4719 kreveta (slika 2). Za HZZO bilo je rezervirano 42% kreveta a za ostale korisnike bilo je namijenjeno 58% svih dostupnih kreveta. Svake godine HZZO ima sve manje dostupnih kreveta koje uzima u zakup. Krapinske i Varaždinske toplice koje su najveće specijalne bolnice u zemlji imaju najviše popunjenih kreveta preko HZZO-a. Na tzv. neproračunsko tržište u cijelosti su usmjerene Istarske toplice i Top Terme Topusko, kao i sve više lječilište Veli Lošinj i SB Biokovka. Važan otklon od "čiste" HZZO orijentacije pokazuju SB Daruvarske Toplice i talasoterapije u Crikvenici i Opatiji. U drugim lječilištima, oko 70% ukupne potražnje povezano je uz HZZO.

Slika 2. Broj raspoloživih kreveta 2013. prema podacima specijalnih bolnica

Izvor: Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014

U 2013. godini u svim lječilištima i specijalnim bolnicama ostvareno je oko milijun noćenja. Manji broj noćenja ostvarila su sva lječilišta osim SB Thalassoterapije u Opatiji, Lječilišta Istarske Toplice i SB Stubičke Toplice. Kad se sagleda statistika iz 2013. godine, 63% noćenja odnosilo se na lječilišta koja u potpunosti surađuju s HZZO-om, 15% noćenja ostvarilo se kroz korisnike kojima HZZO plaća troškove rehabilitacije, ali oni sami sebi plaćaju boravak. Dok se 22% noćenja odnosi na turiste koji su svojevrijedno motivirani posjetom te samim time ne ulaze u sustav HZZO-a zbog čega sami plaćaju sve troškove boravka i korištenja dodatnih usluga.

Kad se govori o ostvarenim prihodima, 2013. godine ukupna zarada iznosila je 576,3 milijuna kuna. Više od polovice ostvarenih prihoda, oko 57% ostvareno je od HZZO-a, a ostalih 43% iz drugih izvora. Većina je lječilišta svoje ukupne prihode ostvarila od HZZO-a. Neke od toplica koje većinski nisu ostvarile prihode takvog tipa jesu Terme Topusko, Istarske Toplice, Lječilište Veli Lošinj. Lječilišta čiji se prihodi odnose na nešto manje od 50% od HZZO-a jesu Varaždinske Toplice, Daruvarske Toplice, Naftalan i Biokovka izvori.

Lječilišta se trude da ostanu na konkurentnom nivou cijelog zdravstveno-turističkog tržišta. Međutim, bez obzira na sve napore, ponuda nije na razini međunarodne turističke potražnje. Veliki je problem to što u objektima vlada "bolnički" ugođaj.

Razlog tomu je to što sadržaji koji su prilagođeni pacijentima koji dolaze preko HZZO-a i zdravstveno motiviranim turistima nisu dobro odvojeni. Tako se dolazi do zaključka da bez obzira na to što objekti sadržavaju ISO Standarde i HACCP standard koji je obavezan, nedostaju im certifikati s područja zdravstvene i medicinske stručnosti. Jedan od razloga je to što među strankama nema međusobnog interesa za suradnju npr. između zdravstvenih i ugostiteljskih usluga, znanstvenim institucijama, turističkim posrednicima. Zato se još uvijek ne može govoriti o sveobuhvatnom mehanizmu vrijednosti u sferi lječilišnog turizma. Zbog toga može se zaključiti da lječilišni turizam u Hrvatskoj, bez obzira na izvrsne prilike i brojne mogućnosti, nije konkurentan na tržištu. To se može promijeniti kroz razvoj i ulaganje u infrastrukturu. Većina smještajnih jedinica koje se nude u lječilišnom turizmu nisu na vrlo dobroj ni kvalitetnoj razini suvremene potražnje. Direktori istih svjesni su realne situacije. Kako bi se sva lječilišta obnovila i osuvremenila, trebalo bi uložiti oko 185 milijuna eura (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014.).

2.2.3. Medicinski turizam

Medicinski turizam se provodi u klinikama i poliklinikama, specijalnim bolnicama te u medicinskim ordinacijama. Odnosi se na putovanja korisnika u svrhu postizanja medicinske zaštite. Ona uključuju razne medicinske zahvate poput: kirurških, stomatoloških, kozmetičkih, alternativnih i dr. Navedene usluge kao i sam oporavak, uključen je u medicinsku njegu korisnika. Primarni cilj putovanja je dobra zdravstvena usluga. Takva usluga uglavnom uključuje niže troškove te kraći rok realiziranog zahvata. Međutim, jedan od glavnih motiva takvih putovanja, je i nemogućnost pristupa zahvatu u vlastitoj zemlji (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014.). Zbog navedenih činjenica, medicinski turizam predstavlja rastući trend u svijetu turizma (Lunt et al., 2011.). Takav trend idealna je podstava za stvaranje unosne ekonomske prilike za odredišta čija je osnovna djelatnost medicinski turizam (Hopkins et al., 2010.).

Medicinski turisti su osobe koje putuju u neku drugu destinaciju iz zdravstvenih razloga zbog vlastite odluke o putovanju. Također svi troškovi koji nastanu sami ih

financiraju. Jedan oblik medicinskog turizma je kirurški turizam koji se uglavnom odvija u manje razvijenim zemljama poput Indije, Tajlanda i Indonezije. Ljudi iz visoko razvijenih zemalja često odlaze u te zemlje zbog novčano jeftinijeg zahvata kojeg bi znatno više platili u svojoj zemlji. U Južnoj Americi vrlo su popularne plastične operacije koliko među domicilnim stanovništvom, toliko i među stranim posjetiteljima. Najpoznatije zemlje među stranom klijentelom jesu Brazil, Argentina, Bolivija i Kolumbija. Zanimljivo je spomenuti da Argentina ima treću najvišu stopu plastičnih operacija u svijetu, nakon SAD-a i Meksika, dok 70% žena iz Bolivije je imalo nekakav estetski zahvat.

Potrebno je spomenuti taj paradoks, gdje korisnici iz visoko razvijenih zemalja odlaze u manje razvijene zemlje kako bi obavili nekakav medicinski zahvat. Dok pri tome, u svojoj domicilnoj zemlji imaju tehnološki najrazvijenije klinike koje bi im isto to omogućile. Istovremeno većina stanovništva nema osnovne zdravstvene uvjete za život. Jedan od rizika medicinskog turizma je trgovina organima.

U Hrvatskoj najviše se medicinski turizam vrši u privatnim zdravstvenim ustanovama, jer opće bolnice, klinike i poliklinike nisu znatno zainteresirane za taj oblik zdravstvenog turizma. Takve ordinacije u pravilu su male ili srednje veličine. U većini slučajeva nude se usluge na području stomatologije, plastične kirurgije, dermatologije, oftalmologije i dr. Neke od specijaliziranih privatnih klinika koje nude više usluga na istom mjestu također je moguće naći poput klinike Medico iz Rijeke koja ima TEMOS certifikat. Osim navedene klinike, još ih samo nekoliko nosi međunarodni certifikat. Međutim, sve više klinika je zatražilo i teži k certificiranju svog objekta. Najviše klinika u medicinskom turizmu ima na području Zagreba, Istre i Kvarnera. Trenutna tržišna pozicija svih subjekata koji nude usluge u medicinskom turizmu definirana je najviše vlastitim naporima da se probiju na tržište, pristupačnim cijenama, suvremenim tehnologijama i stručnošću zaposlenika. Kad se sagleda ponuda medicinskog turizma na razini Hrvatske, može se reći da nije dovoljno diverzificirana, neprepoznatljiva te loše organizirana. Zbog tih i brojnih drugih razloga, Hrvatska nije prepoznatljiva destinacija medicinskog turizma. Budući da se statistika korisnika koji posjećuju taj oblik turizma ne vodi, nije moguće utvrditi točan broj takvih korisnika (Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, 2014.).

3. Prirodni ljekoviti činitelji

Prirodni ljekoviti činitelji intenzivnije su se počeli koristiti zadnjih 50-ak godina. U većini slučajeva se koriste kako bi se obnovilo narušeno zdravlje ili radi prevencije istoga te rehabilitacije. Uključuju promjenu mjesta prebivališta (Čorak i Mikačić (ur.), 2006.). Veliki i raznovrsni obujam prirodnih ljekovitih činitelja obuhvaća teritorij Hrvatske. Međutim, nisu iskorišteni u svojoj punini iz niza razloga. Bez prirodnih ljekovitih činitelja, zdravstveni turizam ne može preživjeti.

U Hrvatskoj ih dijelimo na klimatske, morske i balneološke (toplične) činitelje (tablica 2). U drugim zemljama je ta podjela malo drugačija, jer su morski i balneološki svrstani u istu skupinu.

Tablica 2. Prirodni ljekoviti činitelji

Klimatski	Morski	Balneološki (toplični)
Promjena klimatskog mjesta	Klima	Termomineralne vode
Klimatska počela i činitelji	Čistoća zraka	Peloidi
Klimatski postupci	Morska voda	Naftalan
Čistoća zraka	Alge	Klima
Sunčevo zračenje	Biljni pokrov	Čistoća zraka
Morski činitelji	Šetnice i staze	Biljni pokrov
Špilje u kršu	Sunčevo zračenje	Šetnice i staze
	Pijesak	Sunčevo zračenje
	Solanski peloid	
	Morski peloid (liman)	

Izvor: Cattunar, A. i sur. (2019.), Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj, Drugi znanstveno - stručni kongres "Lječilišni turizam i prirodni ljekoviti činitelji"

Prilikom liječenja prirodnim ljekovitim činiteljima, nakon 3 do 12 dana dolazi do pojave prirodne reakcije liječenjem koja se može definirati kao klimatoreakcija, talasoreakcija i balneoreakcija. Posebni simptomi koji se mogu primijetiti jesu umor, problemi sa spavanjem, osip, gubitak apetita, viša tjelesna temperatura i dr. Međutim, nakon gore navedenog razdoblja ti se simptomi gube i nije ih potrebno liječiti. Takva reakcija je prirodna te predstavlja snagu prirodnih ljekovitih činitelja. Ovisno o svakoj individui, takva reakcija se posebno razmatra te se vrši posebno doziranje činitelja.

U Republici Hrvatskoj postoji ukupno 17 lječilišta, odnosno lječilišnih turističkih mjesta gdje se vrši liječenje pomoću prirodnih ljekovitih činitelja. Potrebno je spomenuti da su Istarske i Bizovačke toplice u privatnom vlasništvu, ali imaju ugovor s HZZO-om. Dok se u Ninu ne nalazi bolnica, već specijalna ambulanta. Toplice Sveti Martin na Muri i Terme Tuhelj prvenstveno su turistički usmjereni bez dijela u privatnom vlasništvu zbog čega ih se svrstava u wellness. U cijeloj Europi, osim u Azerbejdžanu, jedino se još u Ivanić Gradu koristi naftalan u svrhu liječenja kao prirodni ljekoviti činitelj.

Republika Hrvatska ima više od 220 nalazišta prirodnih ljekovitih činitelja. Međutim, samo u 17 lječilišta se iskorištavaju njihove dobrobiti. Sva turistička mjesta koje koriste prirodne ljekovite činitelje uključuju područje neposredno blizu mora ili toplice. Stoga, u Hrvatskoj nema niti jedno planinsko turističko mjesto koje bi se istaknulo iako ima mnogo mogućnosti za razvitak istog (Cattunar, 2019.).

3.1. Talasoterapija

Talasoterapija dolazi od grčke riječi "thálassa" što bi u prijevodu označavalo more. Odnosi se na korištenje morske vode u zdravstvene svrhe. Postoje dokazi koji upućuju na to da su još stari Egipćani bili upoznati s ljekovitim svojstvima morske vode. Grci su je i dalje razvijali i unosili neke nove elemente u tretmane kao što je ljekovito blato (peloidoterapija). Kasnije se još razni elementi dodaju u proces liječenja kao što su alge, piling od soli te udisaji istoga.

Duga povijest talasoterapije vidljiva je i u Zapadnoj Europi, a ponajviše u resortima koji su smješteni na obalama Atlantskog oceana. Francuska se može izdvojiti kao zemlja u kojoj se talasoterapija ponajviše razvijala. Tako se ondje može naći veliki broj lječilišta i centara u kojima se pružaju tretmani talasoterapije. Osim talasoterapije, široku upotrebu imaju tradicionalni oblici poput hidroterapije i klimatoterapije.

Englez Richard Russell objavljuje 1750. godine "Disertaciju o korištenju morske vode u liječenju oboljelih žlijezda". Njegov rad biva prepoznat od strane stručnjaka te

nakon objavljivanja rada, talasoterapija je prihvaćena kao provjerena metoda u liječenju za mnoge zdravstvene tegobe u Europi.

Europsko udruženje toplica (ESPA) stručno definira značenje pojma talasoterapija, kako bi standardi istog mogli biti visoke kvalitete. Također tim činom proizlazi jedinstvena definicija talasoterapije u Europi. Stoga se pojam talasoterapije ne smije koristiti u slučaju da nisu ispunjene sljedeće tvrdnje:

- Talasoterapijom se vrši terapija u svrhu prevencije bolesti i regeneracije zdravlja. Zbog toga bi istu trebalo vršiti stručno osoblje kako bi se odredile točne dijagnoze.
- Talasoterapija bi trebala biti provođena isključivo na području koje je neposredno kraj mora ili oceana.
- U svrhu kupanja treba koristiti morsku vodu. Međutim, u slučaju da se lokalno crpi, treba je koristiti za udisanje ili za kupanje u kadi ili bazenu.
- Osim morske vode, moguće je koristiti i druge tretmane od blata ili algi.
- Kvaliteta morskog zraka mora biti optimalna, odnosno niskoalergijska i nezagađena
- Potrebno je koristiti prirodno zračenje sunca za potrebe helioterapije. Međutim, iznimno u slučaju kada to nije moguće, dopušta se korištenje umjetno UV zračenje.
- U svrhu klimatoterapije i lagane fizičke aktivnosti, potrebno je iste provoditi obavezno u području blizu obale
- Kako bi se unaprijedila tjelesna kondicija, potrebno je promijeniti prehranu, češće vršile tjelovježbe te opuštanje od stresnih situacija

Najprepoznatljivija i najpopularnija odredišta talasoterapije jesu: Francuska, Španjolska, Irska te sve više područje sjeverne Afrike i Bliski istok (npr. Mrtvo more).

Talasoterapija u širem smislu označava liječenje tretmanima koji koriste morsku vodu i alge kako bi se tijelo i koža regenerirali te pospješuje cirkulaciju. Morska sol, blato, alge i pijesak mogu se koristiti u tretmanima u svrhu pilinga i raznih obloga. Vjeruje se da morska voda u svom sastavu sadrži više od 80 osnovnih elemenata koji su nužni ljudskim stanicama kako bi normalno funkcionirale. Zbog čega se smatra da je vrlo korisna za opskrbu tijela raznim mineralima koji su esencijalni za ljude. Postoji mogućnost da se ionizira negativnim ionima, a nakon toga može se udahnuti ili raspršiti. U centrima za talasoterapiju mogu se pronaći razni paketi koji se nude korisnicima. Neki od njih sadržavaju podvodne tuševe, blatne kupke, obloge od algi i blata te masažu. Između ostalog tretmani su dobri u smanjenju celulita. Neke od najuočljivijih prednosti za zdravlje čovjeka koje se može pospješiti tretmanima talasoterapije jesu: bolja cirkulacija, jači imunitet, pomaže kod respiratornih problema, posttraumatskih stanja i kroničnih upala (Puczko i Smith, 2009.).

3.2. Klimatoterapija

Klimatoterapija predstavlja terapiju čistim zrakom u kojoj se koriste aspekti okoline poput atmosfere, klime, svjetlosti, temperature, vlažnosti i zraka. Čisti zrak je svugdje dio zdravlja (Puczko i Smith, 2009.). Liječenje klimom se najčešće provodi na mjestima neposredno blizu obale te u blizini termalnih izvora. Također je učinkovita u planinskim mjestima koja nisu na udaru jakog vjetroa gdje se vrši visinska terapija klimom. Klimatoterapija uključuje i premještanje skupina ljudi iz područja s nepovoljnim klimatskim uvjetima na područja koja su netom opisana te su pogodna za vršenje klimatoterapije (Pleško, 1996.).

Dobro su poznate kretnje Europljanima koji odlaze na obalu ili u planinske regije kako bi pobjegli iz jako zagađenih gradova. S obzirom na klimatske i geografske razlike, vidljiv je trend Europljana koji stanuju u sjevernijim dijelovima kontinenta, kako odlaze u Južnu Europu radi toplije, sušnije klime i više sunca. Budući da morska i planinska klima imaju različite učinke, bolesnici koji su imali tuberkulozu ili probleme s krvlju tradicionalno su se oporavljali u planinama, a oni s bronhitisom ili reumatizmom odlazili su na more (Puczko i Smith, 2009.).

S obzirom na to da je Hrvatska na području koje ima razne klimatske pogodnosti, moguće je provoditi sve oblike klimatoterapije i zdravstvenog turizma. Mnogi hrvatski ali i austrougarski liječnici, su još u prošlosti naglašavali dobrobiti primorske klime. Opatija je jedno od prvih područja u kojem se počinje primjenjivati liječenje klimom. Ima vrlo dobar geografski položaj te su mnogi bolesnici iz Srednje Europe dolazili kako bi iskusili blagodati klimatoterapije. Gorski kotar i Medvednica su također u prošlosti bila prepoznatljiva mjesta s kurativnom klimom.

Kako bi svi trenutni i potencijalni korisnici imali optimalnu dobrobit od klimatoterapije, poželjno je analizirati prirodno ljekovite činitelje poput peloida, kvalitete vode i zraka te je preporučljivo i da svako to područje posjeduje i meteorološku postaju kako bi se pratila i kvaliteta zraka (Pleško. 1996.).

3.3. Balneoterapija

Balneoterapija dolazi od latinske riječi balneum, što u prijevodu označuje kupku. Odnosi se na liječenje korištenjem izvorskih voda koje su bogate mineralima, naftalanom te peloidom. Bolesti sustava za kretanje – kosti i mišići, su se do 20. stoljeća najviše liječile balneoterapijom i hidroterapijom (Grazio, 2013.). Balneoterapija i spa terapija omogućuju pojedincima promjenu ubranog tempa te povlačenje od fizičkog i emocionalnog stresa iz svakodnevnog života (Karagülle, 2008.). Tretmani stvaraju terapijsku atmosferu te imaju placebo učinak (Collin i sur., 2008.).

Balneoterapija u svrhu liječenja raznih bolesti, postaje prepoznatljiva u 16. stoljeću za vrijeme renesanse u Europi. Ponajviše se koristila u Italiji, gdje su se koristila sumporna vrela Abanu te blatni kupelji u Padovi, Caldieru i Lucci (Puczko i Smith, 2009.).

Govoreći o Hrvatskoj, potrebno je spomenuti da su se vrlo dugo mnoge bolesti liječile korištenjem naftalana. Najučestalije su bile kožne bolesti, gdje se mogu izdvojiti psorijaza i atopični dermatitis te reumatske bolesti. Upravo zbog te duge tradicije, Ministarstvo zdravstva je 1949. godine otvorilo Balneološki i klimatski institut. Budući

da su takve institucije već djelovale u Europi, otvorenjem takve jedne u Hrvatskoj bila je odlična zamisao koja je sprovedena u djelo.

Nakon otvorenja Balneološkog i klimatskog instituta, može se vidjeti značajan napredak u napretku liječenja. Zbog toga se danas u Hrvatskoj može pronaći 200-tinjak mjesta s prirodnim ljekovitim činiteljima, a njih 18 djeluju kao lječilišta (Grazio, 2013.).

4. Zdravstveni turizam u Europi

Toplice u Europi nakon razvitka na tehnološkoj razini, počele su stavljati naglasak na kvalitetu usluge. Upravo kvalitetom usluge i ponude samih tretmana, može se vidjeti granica razvijenosti medicinske usluge, ali i drugih grana poput marketinga i menadžmenta turističkih tržišta (Pančić Kombol, 2000.).

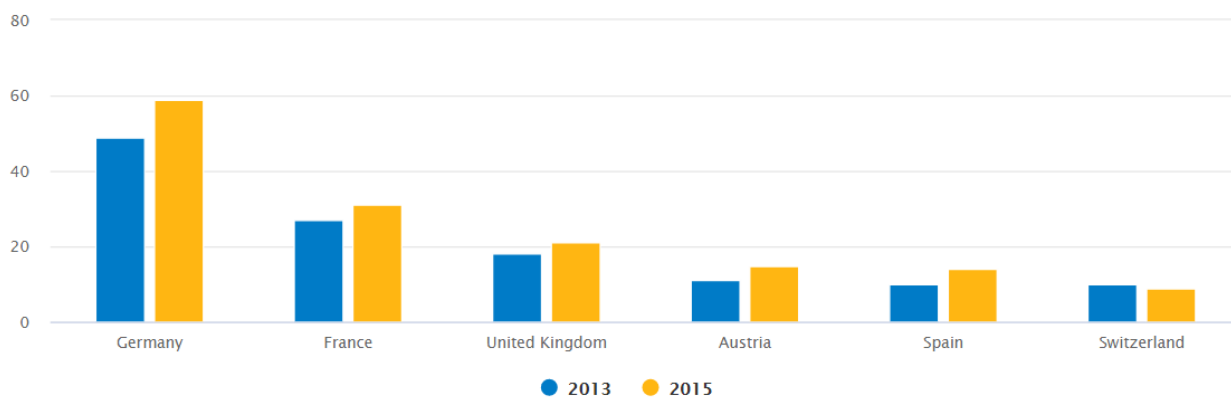
S obzirom na to da nema pouzdanih i konkretnih podataka, ali ni jedinstvene definicije zdravstvenog turizma, nije lako procijeniti zastupljenost i rast istog na tržištu. U 2014. godini u zemljama Europske unije bilo je 56 milijuna domaćih i 5,1 milijuna međunarodnih putovanja. Ovaj udio obuhvaća tek 4,3% svih dolazaka. Na zdravstveni turizam se svodi tek 5,8% svih domaćih te 1,1% stranih dolazaka.

Gledajući ukupan prihod od turizma, može se vidjeti da je prihod od zdravstvenog turizma oko 47 milijardi eura, što je udio od 4,6% svih turističkih prihoda te 0,33% BDP-a Europske unije. Prema zadnjim procjenama, smatra se da je udio zdravstvenih turista koji putuju u EU radi zdravstvenog turizma oko 6%.

Uspoređujući zdravstveni turizam s drugim oblicima turizma, može se vidjeti da ima manje izraženu sezonalnost u dolascima i noćenjima turista. Zbog čega pomaže u eliminiranju učestalosti sezonalnosti u turizmu općenito (Research for TRAN Committee - Health tourism in the EU: a general investigation, 2017.).

Grafikon 1. Najposjećenija wellness tržišta u Europi od 2013.-2015. godine u milijunima dolazaka

Izvor: The Centre for the Promotion of Imports from developing countries (CBI)
(www.cbi.eu)

Europa ima široku ponudu zdravstvenog turizma. Njemačka, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo imaju najrazvijeniji zdravstveni, odnosno wellness turizam u Europi (grafikon 1). Ostale zemlje koje su grafički prikazane – Austrija, Španjolska i Švicarska, imaju veliki potencijal da se razviju u tom smjeru (www.cbi.eu).

U daljnjem tekstu analizirat će se razvoj toplica kroz povijest u Francuskoj i Njemačkoj. Te dvije zemlje karakterizira različit razvoj toplica od davnina do danas. Međutim, danas se nalaze u sličnoj situaciji, iako je vidljivo da Njemačka ima kvalitetniju ponudu od Francuske.

4.1. Zdravstveni turizam u Francuskoj

Razvoj zdravstvenog turizma u Francuskoj devedesetih godina, i dalje nije bio na visokoj razini. Gledajuću ukupnu ponudu, najbrojnije su bile toplice, a manje zastupljeni su bili balneoterapijsko i talasoterapijsko liječenje. Glavni problemi bili su nedorečenost ponude s obzirom na potražnju te pozicioniranje iste. Razlozi takvog stanja su mnogi, a jedan od glavnih je zastarjelost infrastrukture te neulaganje u

poboljšanje trenutnog kriznog stanja. Toplice se koriste isključivo za medicinske svrhe, jer je 90% korisnika dolazilo na liječenje i rehabilitaciju.

Zdravstveni turizam u Francuskoj ima mnoge prednosti ali i značajne nedostatke. Neke od bitnijih prednosti jesu sljedeće:

- Veliki potencijal hidrotermalnih mjesta (98 toplica)
- Sustav prihvata i socijalne skrbi
- Vjerna i uglavnom zadovoljna klijentela
- Mogućnost proširivanja

Dinamika razvoja koju pokreću nedostaci razvoja zdravstvenog turizma Francuske jesu:

- Neusklađenost ponude i potencijalne potražnje
- Neujednačeno otvaranje ponude liječenja i smještaja prema turističkom tržištu
- Ovisnost korisnika o zdravstvenom osiguranju
- Dominantnost stare populacije i nizak postotak pomlađivanja
- Dug period trajanja tretmana
- Loša reputacija
- Objekti u lošem stanju koji nalikuju bolnicama
- Relativno nestručno, neinformirano i nedovoljno upućeno osoblje
- Stručnost djelatničkog tima pod neujednačenim djelovanjem

Faktori koji utječu na potražnju jesu:

- Veći troškovi u kućanstvu vezanih za zdravlje
- Opadanje kupovne moći osoba koje bi mogle biti potencijalni korisnici toplica
- Drugačiji način života (povećanje životnog vijeka, sve veća briga o vlastitom zdravlju)
- Urbanizacija života koja sve više povećava interes pojedinaca za odmor u topicama

Kvaliteta toplica u Francuskoj nije na zadovoljavajućoj razini. Budući da su toplice sezonskog karaktera, posjećuje ih se uglavnom samo u ljetnim mjesecima. Veliki problem toplica je zbog toga pronalazak radnika. Drugi problem je naglasak na normu higijene i liječenja koja se mora prema zakonu poštivati. Zbog toga je u toplicama zaposleno više ljudi te se automatski povećavaju i troškovi. Budući da se financiraju iz proračuna, medicinske usluge su na zadovoljavajućem stupnju usluge, ali su zato ostale usluge zakazale.

U zadnjih nekoliko godina, broj korisnika koji je posjećivao toplice pao je na pola. Glavni razlog tomu je smanjenje prihoda iz državnog proračuna, što je dovelo do toga da nisu svi dobili plaćeni tretman liječenja. Tako počinju dolaziti i korisnici koji bi sami platili ostatak tretmana koji nije bio već plaćen iz proračuna. Takvi korisnici bi bili zahtjevniji jer su se i njihove potrebe time povećale. Tako se ponovno javlja potreba za održavanjem i povećanjem kvalitete toplica. Promjenu strukture korisnika osjetili su i sami liječnici, gdje se lako dalo zaključiti da će biti sve zahtjevniji, odnosno da ih trenutna ponuda neće zadovoljiti. Liječnici su dugo bili usmjereni samo na termalizam, ali i suočeni s financijskim i klasificiranim problemima. Kvaliteta kakvoj se težilo nije mogla biti odmah vidljiva jer nisu stekli dovoljno znanja na studiju medicine s obzirom na situaciju kakvu su zatekli u praksi.

Navedena promjena u zahtjevima korisnika, motivirala su neka nova shvaćanja i pristupe. Kako bi se razvijale toplice do zadovoljavajuće razine, stručnjaci su naglašavali važnost razvoja menadžmenta i marketinga lječilišta kao turističkog mjesta. Kako bi se što bolje ostvario zadani cilj, potrebno je slaganje lokalnog stanovništva i uprave, razumjeti potrebe turista te izvršiti edukaciju pružatelja usluga o menadžmentu (Pančić Kombol, 2000.).

4.1.1. Vichy

Već gotovo 2000 godina, otkad su Rimljani vladali svijetom, izvori Vichy poznati su po svojim ljekovitim svojstvima. Njihova djelotvornost u jačanju imuniteta bila je prepoznata još u 17. stoljeću. Grad i terme Vichy su obnovljeni za vrijeme vladavine Luja XIV i Napoleona III. Time su postale mjesto užitka i luksuza, a ne samo poznati

resort gdje se koristila termalna voda. Nazvan je "drugim Parizom" te postaje "kraljicom lječilišnih gradova". Kralj lječilišta bio je Baden Baden koji se nalazi u Njemačkoj.

Danas se ljekovita voda Vichyja koristi u razne zdravstvene svrhe te za liječenje bolesti poput: reumatologije, gastroenterologije, a pogotovo zbog dermatoloških ili dermokožmetičkih problema. Svjetski poznata farmaceutska tvrtka Vichy, koja izdaje proizvode za njegu kože, dobila je ime upravo prema gradu i termama u kojima se nalazi.

Svjetski poznata farmaceutska kompanija Vichy je nazvana prema termalnim izvorima i istoimenom gradu. Kako bi se razlikovala još više od konkurentskih kompanija, tvrtka Vichy svoje proizvode prodaje isključivo u ljekarnama i drogerijama. Vichyjevi laboratoriji smjestili su svoj dermokožmetički centar u termalnoj ustanovi "Dômes de Vichy". Koristeći vodu iz termalni izvora, devedesetih godina razvijaju spa terapiju koja uključuje holistički koncept ljepote i zdravlja Vichy Spa Les Célestins koji se prostire na 7500 m² te uključuje objekte za njegu koji su povezani s hotelom s četiri zvjezdice.

Osim njege kože, Les Célestins pruža i druge usluge poput Vichy nutricionističkog centra i Vichy mršavljenja kojeg gosti mogu koristiti i 6 mjeseci nakon tretmana na licu mjesta jer uključuje praćenje njihovog stanja i nakon samog odlaska. Nude se raznovrsne masaže za goste tijekom svakog dana njihovog boravka u lječilištu.

U gradu Vichy nalazi se 15 višenamjenskih termalnih izvora koji su uključeni u vanjske tretmane ili se interno koriste kao lijekovi. Jedan koji se puni u boce i komercijalno prodaje je Vichy Célestins (Puczko i Smith, 2008.).

4.1.2. Hotel Les Sources de Caudalie

Još jedan primjer zdravstvenog turizma u Francuskoj je hotel "Les Sources de Caudalie" u pokrajini Bordeaux. U tom hotelu pruža se vinoterapija budući da je ta regija tradicionalno povezana s uzgojem vinove loze. Slobodni radikali odgovorni su za velika oštećenja kože, a protiv toga pomaže njihova linija proizvoda za njegu kože

od grožđa. Također se promiču antioksidativna svojstva crnog vina. U ponudi su kupke u bačvama koje sadrže izvorsku vodu, ekstrakt grožđa i esencijalna ulja, obloge s ekstraktom vinskog kvasca i masaže uljem sjemenki grožđa. "Les Sources de Caudalie" je primjer kako spa lječilište ili wellness centar mogu biti inovativni (Puczko i Smith, 2008.).

4.2. Zdravstveni turizam u Njemačkoj

Ideja o njegovanju zdravlja i osjećaja blagostanja u Njemačkoj proizlazi još od 18. i 19. stoljeća kada su se pripadnici kraljevstva, kao i mnogi umjetnici, sastajali u njemačkim lječilištima kao što su: Bad Wildungen, Bad Neuenahr, Bad Kissingen i Baden-Baden. Tako je primjerice ruski car Nikola I. sa svojom obitelji odmor provodio u Grand Hotelu Heiligendamm, njemačkom prvom primorskom lječilištu, zbog baltičkih 'ljekovitih' kvaliteta (Puczko i Smith, 2008.).

Vrlo je dobro poznata lječilišna destinacija u Europi. Budući da se u Europi nalazi oko 1000 toplica od čega se jedna trećina nalazi u Njemačkoj (320). Termalizam je u Njemačkoj jedan od najrazvijenijih te se više od 40% svih noćenja ostvaruje u toplicama. Struktura toplica vrlo je dobra te su one dobro predstavljene u raznim tijelima zdravstvenog sektora poput raznih gospodarskih, stručnih i sličnih udruga. Zbog toga termalizam ima svoje mjesto u njemačkoj državnoj politici te tako ima utjecaja na zdravstvenu ekonomiju, medicinski je potreban za određene tretmane, na međunarodnoj razini pridonosi značenju zdravstvenog sustava, važan je kao turistički proizvod te se također može reći da je društveno koristan (Pančić Kombol, 2000.).

Njemačka ima velik broj wellness hotela, koji neprestano proširuju svoje programe odmora i relaksacije. Najviše programa nudi se u obalnim regijama te u južnoj i jugozapadnoj Njemačkoj. Njemačko stanovništvo često koristi wellness odmore, dok međunarodni gosti još uvijek polako otkrivaju njemačka odmarališta. Jedan od bolje poznatih paketa je onaj koji uključuje wellness i golf budući da mnogi golf smatraju oblikom meditacije na otvorenom. Njemački sustav zdravstvenog osiguranja, iako s vremenom sa sve manjim iznosom, i dalje podržava liječenje u lječilištima, što je jedan od ključnih elemenata domaćeg zdravstvenog turizma (Puczko i Smith, 2008.).

Osim važnosti termalizma za gospodarstvo zemlje i prihvaćanje od strane liječnika, glavne aspekte predstavljaju i mjere kvalitete okoliša. Odgovorni sektori liječenja tijekom povijesti su vodili računa o korigiranju i/ili dopunjavanju definicija i kriterija klasifikacije toplica. To je rezultiralo tekstovima koji su jasnije navodili namjenu uređenih mjesta prihvata za razvoj novih tipova turističkih centara i zdravlja.

S obzirom na usluge koje pružaju, razlikuju se tri kategorije toplica u Njemačkoj: toplice koje se koriste za liječenja i rehabilitaciju u okviru medicinskih tretmana, toplice za oporavak, relaksaciju i prevenciju pri čemu se poseban naglasak stavlja na značenje dobrog zdravlja i dobrog osjećanja te toplice/objekti gdje se koristi, odnosno pije mineralna voda.

Također, u njemačkom termalizmu postoje četiri grupe toplica: toplice u kojima se primjenjuju mineralna voda i blato, toplice u kojima se primjenjuju balneoterapija i talasoterapija, toplice u kojima se primjenjuju hidroterapija Kneip i klimatska i terapija te klimatske toplice.

Prema istraživanjima iz 1993. godine, u zapadnom dijelu Njemačke, više od polovice centara, točnije njih 141, predstavljali su centri s hidrotermalnim toplicama i blatom. Kneip centara bilo je 46, a centara s balneoterapijom i talasoterapijom bilo je najmanje iako su privlačili jednu trećinu korisnika. Po njemačkoj statistici ne postoji razlika između preventivnih i terapijskih toplica, ali se razlikuju vrste korisnika pa tako postoje: korisnici tretmana, korisnici putem socijalnog osiguranja i privatni gosti (Pančić Kombol, 2000.).

4.2.1. Baden Baden

Grad Baden-Baden u Njemačkoj smatra se 'kraljem lječilišta' u Europi. Stoljećima su se u gradu okupljali plemići, bogati i poznati ljudi. U Baden-Badenu svakodnevno s 23 izvora teče 800.000 litara ljekovite termalne vode te su razvijeni brojni sadržaji i usluge: Kurhaus ('lječilišna kuća'), šetnica, kazalište, kasino, festivalska dvorana i ekskluzivni hoteli. Ono što je grad činilo jedinstvenim (kultura, umjetnost, luksuz) nastojalo se očuvati razvojem proizvoda, ali i uvesti diverzifikaciju istih koju je tržište

tražilo. Tako su uvedeni programi poput "Fitness za direktore" ili 'Golf i zdravlje'. Pješačka zona nalazi se u centru grada. Tamo se također mogu posjetiti brojni kafići, restorani te trgovine s luksuznim brendovima kao i luksuzni hoteli (npr. Brenner's Park Hotel i Spa, ima "Spa apartman"). Uz zdravstvene sadržaje koje nude hoteli i klinike, u gradu se nalaze i dvije kupelji. Friedrichsbad ili Römerbad (rimska kupelj) njeguje povijest i tradiciju, a kupelj Caracalla Therme namijenjena je suvremenijoj potražnji, s uslugama uživanja i wellnesa (npr. Svijet sauna). Kupelji se nalaze odvojeno i nisu povezane međusobno. Friedrichsbad ne može pružiti uslugu velikom broju posjetitelja, dok to može kupelj Caracalla Therme.

Prilikom upravljanja i planiranja razvoja grada, cjelokupan rezultat pokazao se uspješnim, s obzirom na to da se zadržao povijesni grad te se grad ujedno uspio i razviti (Puczko i Smith, 2008.).

4.2.2. Taunus terme u Bad Homburgu

Primjer inovativnih toplica u Njemačkoj jesu toplice Taunus Therme u Bad Homburgu gdje se miješaju azijski i europski pristupi kupelji, te nudi Feng Shui sauna. S obzirom na to da su saune postale standardni element bilo kojeg wellness objekta, "azijska sauna" je neobična, ali istovremeno zanimljiva i inovativna ponuda potencijalnim korisnicima (Puczko i Smith, 2008.).

Bad Homburg vor der Höhe spominje se još u ranom novom vijeku kao poznato odredište bogato mineralnim izvorima za dobivanje soli. Početkom 19. Stoljeća u grad počinje pristizati sve veći broj klijenata iz visokog društva iz različitih dijelova svijeta te grad Bad Homburg vor der Höhe postaje popularno svjetsko odmaralište.

Usprkos izbijanju Prvog svjetskog rata, grad Bad Homburg vor der Höhe zadržao je svoju popularnost i posjećenost od samih početaka pa je tako i danas među najboljim lječilištima i najbogatijim gradovima Njemačke. Osim blagodatima vode, golfskim terenima i brojnim parkovima u obližnjem brdskom području Taunus grad je bogatom kulturnom i umjetničkom scenom uvelike privlačio bogatu klijentelu. Bad Homburg

ostvario je niz od 200 godina tradicije liječenja i zdravstvene zaštite. Grad obiluje mineralnim izvorima te ima široku ponudu tretmana ljekovitom glinom. Cijeli kompleks lječilišta obiluje lijepim krajolikom, isklesanim fontanama, plantažama naranči, raznim povijesnim zgradama, ruskom crkvom, starim kasinom te kupalištem Kaiser Wilhelm. U gradu postoji i klinika za akutnu njegu i četiri klinike za naknadnu rehabilitaciju i preventivnu njegu koje su opremljene najnovijom medicinskom opremom i uslugama (European Historic Thermal Towns Association – EHTTA, 2016.).

5. Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

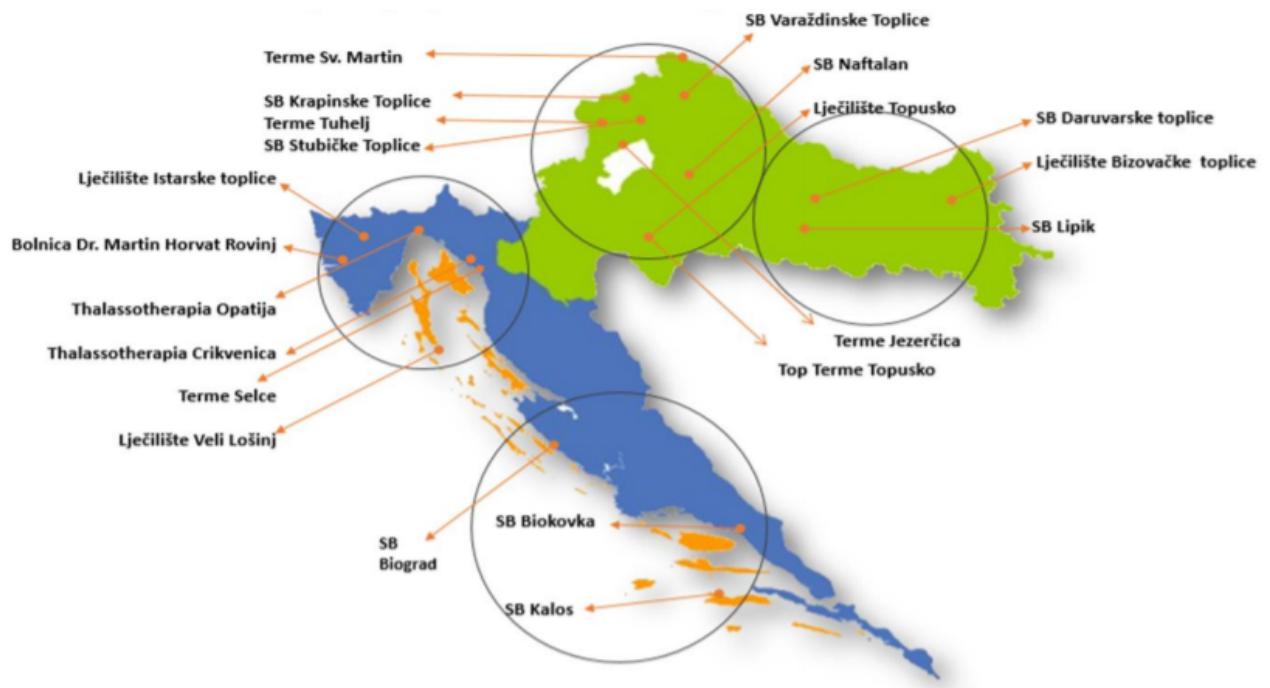
Termalni izvori na prostorima Hrvatske, bili su poznati još od davnina, odnosno od antičkog doba kao i u drugim europskim zemljama. Vrhunac se javlja u 19. stoljeću do Prvog svjetskog rata. Tada su se počela graditi lječilišta uz more koja su dobro bila posjećena i u zimskim mjesecima. U unutrašnjosti su poslovale vrlo dobro toplice s termalnim izvorima. Tada su se počela razvijati te i danas su poznata mjesta zdravstvenog turizma kao što su: Opatija, Crikvenica, Mali i Veli Lošinj.

Godina koja se uzima kao početak razvoja termalizma u Hrvatskoj je 1709. Te godine se provedena prva kvalitativna analiza mineralne i termalne vode u Varaždinskim toplicama. Hrvatska danas ima izuzetan broj klimatskih, talasoterapijskih i topličkih mjesta s termalnim i mineralnim izvorima na cijelom njenom području.

Prema novijim podacima u Hrvatskoj je aktivno ukupno 18 toplica. U vremenu kad je na vlasti bilo Austro-ugarsko carstvo, nastale su neke od danas najpoznatijih hrvatskih toplica: Varaždinske, Krapinske, Stubičke, Daruvarske i toplice Lipik. Zadnje toplice koje su počele s radom jesu Bizovačke toplice. Specifičnost istih je to što se u toplicama koristi slana voda koja dostiže temperaturu do 96°C te ima salinitet od 25 promila. To ih čini jedinstvenima u cijeloj Europi. I dalje se u toplicama ljudi zapute uglavnom zbog liječenja i rehabilitacije, turistička niša ponude nije i dalje primaran razlog posjete istima.

Slika 3. Termalne i lječilišne destinacije u Hrvatskoj

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

Daruvarske toplice još od 1970. godine provode programe za odmor preko kojih prate radnike te ih analiziraju u ispitnim skupinama. Prema tim analizama razvili su se programi za tržište radi čega se i gradi 1980. Godine hotel "Termal". U sklopu istog, korisnici su mogli koristiti razne aktivnosti koje im se nude poput sportske rekreacije, igrališta, zabave, izlete na užem i širem području i dr. Svi navedeni programi osmišljeni su za radnike kojima poduzeća plaćaju odmor u toplicama. Stoga se Daruvarske toplice nisu usmjerile prema turističkom tržištu, već tržištima plaćenih odmora te odmoru i rekreaciji ciljnih skupina.

Nakon Domovinskog rata, razvoj toplica stagnira. Tada su u toplice primale invalide kojima je bila potrebna duga rehabilitacija. Međutim, toplice nisu vršile ispitivanja ni osmišljavale projekte ili planove za nove smjerove i restrukturiranja. Na mnogim tržištima u razvijenim zemljama ovakvo razmišljanje nije pokazalo dobre rezultate, već je dokazalo suprotno, a to je da turizam i zdravstvo na tržištu ponude ne mogu biti partneri ako se zasnivaju na liječenju i rehabilitaciji. Jedino ako se bazira na oblicima preventivne medicine kojom se mogu stvoriti osnovni elementi zdravstvenog

i turističkog proizvoda budućnosti, što bi bila regeneracija mentalnog i tjelesnog zdravlja osobe s razvijenim turističkim potrebama.

Danas ljudi najčešće obolijevaju od bolesti koje su posljedica novog ubrzanog načina života. Stoga bi se u preventivnoj medicini trebao staviti naglasak na razvitak otvorenosti ljudi od vanjskih utjecaja. Kad se govori o razvoju zdravstvenog turizma, bitno je usmjeriti se na shvaćanje novog pristupa kojim bi se razvijala nova ponuda, čime bi zdravstveni turizam postao konkurentan na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom tržištu (Pančić Kombol, 2000.).

U nastavku će se lječilišta u Hrvatskoj podijeliti na jadransku i kontinentalnu regiju, gdje će se opisati odabrani primjeri toplica.

5.1. Jadranska regija

Hrvatska ima velik broj lječilišta na obalnom i na kontinentalnom dijelu. Razvoj toplica na Jadranu počela je krajem 19. stoljeća. Za njihov razvitak je između ostalog, zaslužan razvoj prometnica, radi čega su ljudi mogli lakše putovati do željenog odredišta na obali. U Opatiji, u hotelu Kvarner 1884. godine prvi put je vidljiv ciljani razvitak lječilišnog turizma. Nakon toga razvijaju se i druge destinacije s modernim klimatskim lječilištima poput Lovrana, Crikvenice, Rovinja, Brijuna, Lošinja i Hvara. U terapijama kod liječenja bolesnika koriste se brojni prirodni činitelji kao što su more, sunce, zrak, klima i vegetacija. Potrebno je još spomenuti dva odredišta zdravstvenog turizma u južnom Jadranu, a to su Split i Mokošica. Termalni sumporni izvor iz splitskih toplica nalazi se u centru grada, u zgradi uređenoj u za vrijeme secesije (Car et al., 2010.).

U nastavku od navedenih lječilišta, поближе će se opisati lječilišta na otocima Mali Lošinj i Veli Lošinj te povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Crikvenici.

5.1.1. Lošinj

Još od davnih dana na otoku Lošinj počinje se razvijati lječilište za klimatoterapiju. Conrad Clar, austrijski balneolog je godine 1885. obitavao na Malom Lošinj sa sinom. Njegov sin imao je bolest grla u ono vrijeme boravka. Nakon tri tjedna što su boravili na otoku, Clar je ustvrdio da mu je zdravlje znatno bolje nego pri dolasku. Nakon toga su mnogi turisti dolazili na Mali Lošinj, a kasnije i na Veli Lošinj zbog zdravstvene njege. Karl Stephan, austrijski nadvojvoda također je 1885. godine boravio na Velom Lošinj. Jednu godinu kasnije gradi zimovalište u kojemu se kasnije liječio i naposljetku oporavljao od bolesti. Ono se nalazilo u okolici Podjavora. Meteorološka istraživanja na Malom Lošinj vršila su se i ranije, kad je 1880. profesor Ambroz Haračić provodio meteorološka mjerenja. Profesor Melchiade Budinich također je iste godine provodio motrenja na Velom Lošinj. Rezultate koje je dobio iz navedenih istraživanja objavio je u Beču i u publikacijama Nautičke škole u Malom Lošinj.

Upravo zahvaljujući navedenim istraživanjima Austrijanaca dr. Clara i doktora za pulmološke i otorinolaringološke bolesti Leopolda Schrottera, 1892. godine otoci Mali Lošinj i Veli Lošinj bivaju proglašeni "morskim klimatskim lječilištima". Tako se u Malom Lošinj otvara veći broj objekata (pansioni i sanitoriji) u svrhu liječenja. Na susjednom otoku Velom Lošinj, otvoren je hotel Rudy te lječilišta poput Mignon, Punta i dr. Svaki je navedeni objekt bio sagrađen na području koje je bilo okruženo prirodnim ljepotama otoka. Tada počinje s radom i Morsko oporavilište za bečke skrofulozne djevojčice, gdje je za vrijeme Prvog svjetskog rata radio pedijatar Ernst Mayerhofer. Radio je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te se smatra utemeljiteljem hrvatske pedijatrije. Proučavao je i ljekovite činitelje otoka Suska, koje je i utvrdio raznim istraživanjima. Međutim, nikad nije postao prepoznatljiv prema tome poput otoka Malog Lošinja i Velog Lošinja.

Zanimljivo je spomenuti da se u Lječilištu za odrasle doktora Josefa Simoniča, provodilo liječenje vinskom terapijom. Tako s vremenom oba otoka postaju prepoznatljiva prema svojim ljekovitim svojstvima te se javlja zanimanje i za zdravstveni turizam, koji je bio prisutan u kvarnerskom području za vrijeme vladavine Austro-Ugarske Monarhije. Na Malom Lošinj fokus je bio na zdravstvenom turizmu,

a na Velom Lošinju na lječilišnom turizmu. Sezona je u ono vrijeme trajala od 15. listopada do 15. svibnja, jer se u ljetnim mjesecima putovalo u planinska područja gdje je bila ugodnija klima. Od 1919.-1943. godine otokom je vladala Italija. U tom periodu i jedan i drugi otok bili su prepoznatljivi prema ljetnom turizmu, dok je funkcija lječilišta pala u drugi plan.

Međutim, nakon Drugog svjetskog rata Lošinj se opet razvija u zdravstveno-lječilišnom smjeru. Mali Lošinj nastavlja s turističkim razvojem, a Veli Lošinj s lječilišnim razvojem. U potonjem se istovremeno razvijala i Dječja bolnica koju je vodila poznata lošinjska doktorica Ana Jakša, a nakon nje vodstvo preuzima doktor Mirijan Svetlič. Također je otvoreno i Klimatsko lječilište za odrasle. Sredinom 20. stoljeća zahvaljujući pulmologu Peri Samardžiji i pedijatru Branku Vukeliću lječilišni razvoj otoka bio je na vrhuncu i konstantno se usavršavao. Nova bolnica za Dječje alergijske bolesti s odjelom za odrasle bila je poznata u Europi, stoga su mnogi stranci dolazili na liječenje upravo tamo. Danas ta bolnica služi za liječenje alergijskih bolesti, bolesti dišnog sustava i kože. Međutim, osim lječilišne djelatnosti, Veli Lošinj uspješno razvija i turističku ponudu.

Budući da su otoci Mali Lošinj i Veli Lošinj okruženi bogatom prirodnom osnovom i kulturnom baštinom te ih karakterizira bogata lječilišna i turistička ponuda, svojim korisnicima mogu pružiti vrlo kvalitetan oporavak i ozdravljenje u optimalnim uvjetima (Car et al., 2010.).

Tablica 3. Prikaz podataka o Lječilištu Veli Lošinj za 2019. godinu

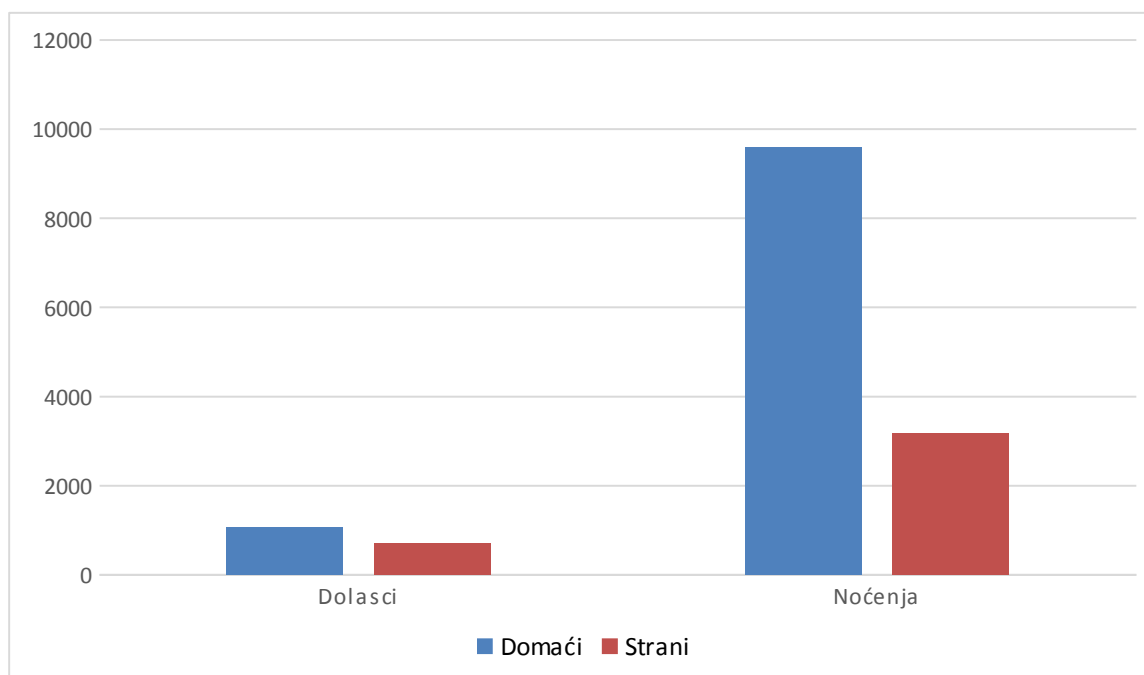
Kapacitet ustanove (broj kreveta)	Slobodni kapacitet	Ukupno zaposlenih		Ostvareni broj noćenja (2019. god.)		Struktura klijenata (tržište)				Struktura klijenata (HZZO)
		Medicinski djelatnici	Ostali djelatnici	Stacionarni pacijenti (HZZO) i ambulanti pacijenti	Komercijalni gosti	Domaći – broj gostiju	Inozemni – broj gostiju	Domaći – broj noćenja	Inozemni – broj noćenja	Ukupni broj stacionarnih pacijenata (HZZO) i ambulanti pacijenata
150	138	15	20	8.495	12.755	1.065	704	9.585	3.170	472
		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO
		35		21.250		1.769		12.755		472

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

U tablici su navedeni podatci vezani uz poslovanje Lječilišta Veli Lošinj za 2019. godinu (tablica 3). Lječilište raspolaže sa 150 kreveta, od kojih je 12 raspoređeno u 4 sobe koje su namijenjene HZZO-u. Ostalih 68 soba sa 138 kreveta namijenjene su tržištu. Ukupan broj zaposlenika je 35, od kojih je 15 zdravstvenih djelatnika i 20 nezdravstvenih djelatnika. Od zdravstvenih djelatnika najviše ima prvostupnika fizioterapije i viših fizioterapeuta.

Stacionarni (HZZO) i ambulantni pacijenti 2019. godine ostvarili su 8 495 noćenja, a komercijalni gosti 12 755 noćenja. Ukupan broj noćenja za navedenu godinu iznosio je 21 250. Stacionarni i ambulantni pacijenti su 2019. godine ostvarili 472 dolazaka. Prema strukturi klijenata ukupan broj noćenja iznosio je 1 769, a broj dolazaka 12 755. Domaći gosti ostvarili su 1 065 dolazaka, a strani njih 704 (grafikon 2). Veći broj noćenja ostvarili su domaći gosti, a to je 9 585, dok su strani gosti ostvarili 3 170 noćenja.

Grafikon 2. Broj dolazaka i noćenja u Lječilištu Veli Lošinj za 2019. godinu

Izvor: Izrada autorice prema podacima iz Kataloga projekata zdravstvenog turizma 2020.

Ukupan prihod koji je ostvaren u 2019. godini iznosio je 9 950 753 kn (tablica 4). Najveća količina prihoda ostvarena je uz ugovor s HZZO-om i decentraliziranim

sredstvima iz državnog proračuna te iznosi 5 501 416 kn. Malo manje je iznosio tržišni prihod od 4 290 193 kn. Putem namjenskih i ostalih fondova ostvareno je 159 144 kn.

Tablica 4. Ukupan prihod Lječilišta Veli Lošinj u 2019. godini

Ukupni prihodi u 2019. godini (HRK)		
Prihod vezan uz ugovor sa HZZO-m i decentralizirana sredstva iz državnog proračuna	Tržišni prihod	Namjenski i ostali prihodi (EU fondovi) u 2019. godini
5.501.416,00	4.290.193,00	159.144,00
UKUPNO		
9.950.753,00		

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

5.1.2. Crikvenica

Crikvenica je od 19. stoljeća počela biti sve prepoznatljivija u domaćim i stranim krugovima. O njoj se pisalo u mnogim časopisima i publikacijama. Njen potencijal među prvima je prepoznao planinar i profesor matematike na Sveučilištu u Beču i Grazu Johannes Frischauf. Publicirao je prvi turistički vodič o Crikvenici i okolnim područjima kojeg naziva *Klimatischer Curort und Seebad Crikvenica* 1891. godine. Doktor Franz Hasper radi kao liječnik u Crikvenici, ali odlazi u Budimpeštu 1895. godine kako bi tiskao vodič pod nazivom *Crikvenica Seebad und klimatischer Curort*

na njemačkom jeziku. Doktor Roko Joković s područja Kotara je 1906. godine izdao vodič u kojem opisuje detaljno klimu, metode liječenja bolesti, prevenciju, rehabilitaciju i terapije liječenja. Preporučuje posjet gradu u zimskim mjesecima u svrhu liječenja. Iste godine u ožujku, Crikvenica je dobila status Klimatskog lječilišta i morskog kupališta. Najviše gostiju koji posjećuju lječilišta jesu dobre platežne moći. U hotelima se s vremenom počela primjenjivati hidroterapija te su se počeli otvarati i sanatoriji. U današnjem hotelu Therapia vršile su se razne terapije debljanja i mršavljenja. U hotelu se nalazio bazen s toplom i hladnom vodom, dvorana za ortopediju i gimnastiku, uređaji za hidroterapiju, elektroterapiju, fizikalnu terapiju i ostalo. U hotelu Miramare nalazio se bazen koji je bio dostupan i vanjskim korisnicima. Između ostalog bile su dostupne radioaktivne morske kupke prema shemi doktora Drautwitza, terapije vrućim zrakom prema metodi doktora Bierua, fototerapija plavim svjetlom prema doktoru Keiseru, rendgen prema metodi doktora Holtzknechtua i razne druge terapije.

Nadvojvoda Josip Habsburg imao je osobnog liječnika koji je u to vrijeme bio Hermann vitez Crtelli de Roccamara. U pavlinskom samostanu uređeno je 23 soba za liječenje časnika koji bi dolazili iz cijele Austro-Ugarske Monarhije. Dvije godine kasnije vojno lječilište se seli u Vilu Miru. Coltilda koja je bila nadvojvodova žena, odlučuje urediti samostan kojem mijenja ime u Ladislavov dječji dom. U njemu su se liječila siromašna, bolesna i rahitična djeca. Sanatorij Dom dr. Seidl otvara istoimeni doktor Oskar Seidl, koji je uređuje novim uređajima za talasoterapiju, fizikalnu terapiju i rendgenom. U vili Ružici otvoren je sanatorij za učitelje. Oni su mogli sa svojim obiteljima boraviti za vrijeme praznika u Crikvenici.

Češku koloniju, oporavilište za bolesnu djecu, osnovale su Čehinje Marie Steyskalova i Berta Drgačova 1910. godine. Idućih 28 godina vrlo velik broj djece koji je bolovao od raznih bolesti, dolazio je na liječenje i oporavak u Crikvenicu. U sklopu lječilišta bilo je dostupno igralište, gimnastička dvorana, laboratorij i drugo. Budući da je Češka kolonija doživjela veliki uspjeh kod liječenja djece, 1922. godine otvara Mojmir lječilište za odrasle.

Nakon Drugog svjetskog rata, ponovno se obnavljaju lječilišta te se umjesto Češke kolonije otvara Oporavilište za rekonvalescentnu djecu Primorka. U Opatiji 1953. godine održan je Kongres liječnika Jugoslavije. Crikvenica se opet spominjala kao

područje s izrazitim potencijalom lječilišnog turizma. Isticao se hotel Therapia za koji se predlagalo da postane specijalno morsko i klimatsko lječilište. Zavod za talasoterapiju odraslih otvoren je 1960. godine. Zbog novih reformi u zdravstvenom sektoru i pada broja pacijenata, 1967. godine spajaju se Zavod za talasoterapiju Crikvenica i Dječja bolnica za alergijske bolesti Primorka u autentičnu Bolnicu za liječenje i rehabilitaciju dišnih organa Crikvenica. Danas se zove Thalassotherapia Crikvenica – specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju (Car et al., 2010.).

Tablica 5. Prikaz podataka o lječilištu Thalassotherapija Crikvenica za 2019. godinu

Kapacitet ustanove (broj kreveta)	Slobodni kapacitet	Ukupno zaposlenih		Ostvareni broj noćenja (2019. god.)		Struktura klijenata (tržište)				Struktura klijenata (HZZO)
		Medicinski djelatnici	Ostali djelatnici	Stacionarni i ambulantni pacijenti (HZZO) i pacijenti	Komercijalni gosti	Domaći – broj gostiju	Inozemni – broj gostiju	Domaći – broj noćenja	Inozemni – broj noćenja	Ukupni broj stacionarnih pacijenata (HZZO) i ambulantnih pacijenata
280	160	84	80	36.356	29.149	2.527	1.330	21.090	8.059	2.110
		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO
		164		65.505		3.857		29.149		2.110

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

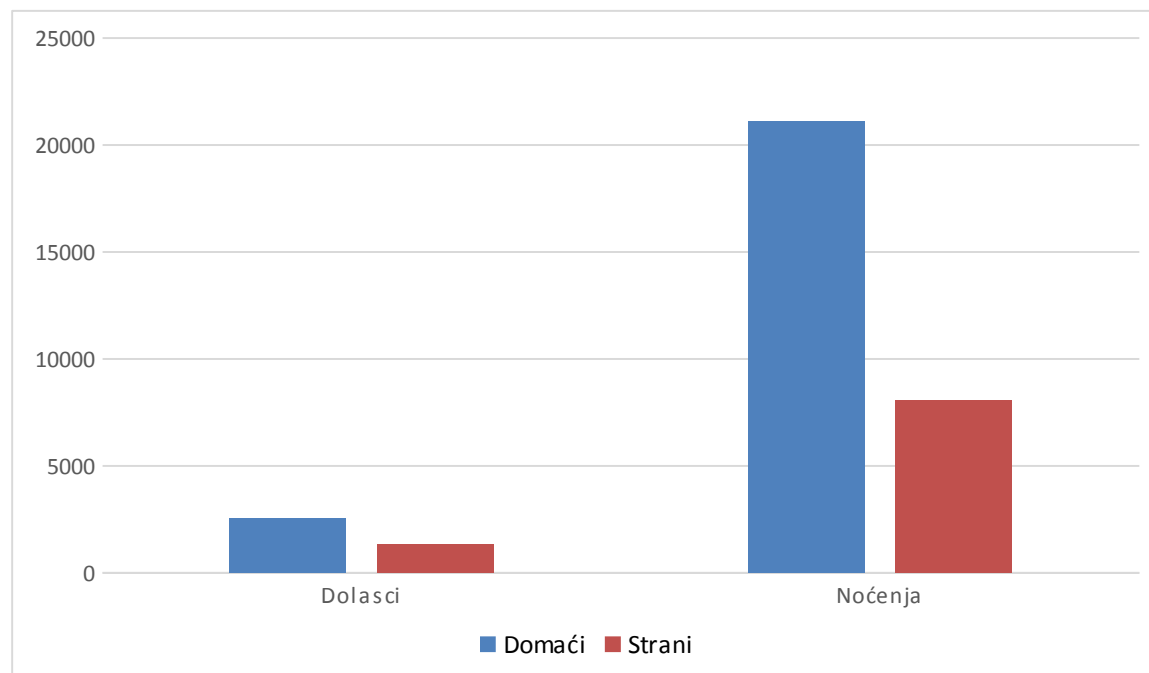
U gore prikazanoj tablici navedeni su osnovni podatci za lječilište Thalassotherapija Crikvenica za 2019. godinu (tablica 5). Lječilište raspolaže s ukupno 280 kreveta. Broj soba koji je namijenjen HZZO-u je 48 s ukupno 120 kreveta, a ostatak od 69 soba sa 160 kreveta namijenjen je tržištu. Djelatnosti koje su najzastupljenije u Thalassotherapiji Crikvenica jesu fizikalna medicina i rehabilitacija, pulmologija, kardiologija, pedijatrija, dermatologija i otorinolaringologija. Prema broju zaposlenih, najviše ima medicinskih sestara i tehničara, prvostupnika fizioterapije i viših

fizioterapeuta, prvostupnika sestrištva te specijalista. Medicinskih djelatnika ukupno ima 84, a ostalih djelatnika 80, što rezultira s ukupno 164 djelatnika.

Ukupan broj noćenja za 2019. godinu iznosio je 65 505, od čega je 36 356 bilo od stacionarnih (HZZO) i ambulantnih pacijenata, a 29 149 su činili komercijalni gosti. Ukupan broj dolazaka stacionarnih i ambulantnih pacijenata iznosio je 2 110. Prema strukturi klijenata za 2019. godinu vidljivo je ukupan broj dolazaka iznosio 3 857, od čega je 2 527 bilo domaćih, a 1 330 stranih gostiju (grafikon 3). Iste godine ostvareno je 29 149 noćenja, gdje su prednjačili domaći gosti s 21 090, a strani turisti su ostvarili 8 059 noćenja.

Grafikon 3. Broj dolazaka i noćenja u Thalassoterapiji Crikvenica za 2019. godinu

Izvor: Izrada autorice prema podacima iz Kataloga projekata zdravstvenog turizma 2020.

U zadnjoj tablici prikazan je ukupan prihod u 2019. godini koji je iznosio 33 539 398,15 kn (tablica 6). Najveći dio prihoda odnosi se na ugovor s HZZO-om i decentralizacijom sredstava iz državnog proračuna, tržišni prihod iznosi 9 220 616,99 kn, a ostali prihodi iznose 1 238 906,31 kn.

Tablica 6. Ukupan prihod Thalassoterapije Crikvenica za 2019. godinu

Ukupni prihodi u 2019. godini		
Prihod vezan uz ugovor sa HZZO-m i decentralizirana sredstva iz državnog proračuna	Tržišni prihod	Namjenski i ostali prihodi (EU fondovi) u 2019. godini
23.079.874,85	9.220.616,99	1.238.906,31
UKUPNO		
33.539.398,15		

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

5.2. Kontinentalna regija

U kontinentalnoj regiji Hrvatske, razvoj lječilišta započeo je u 18. stoljeću. Iz navedenog je vidljivo da se kontinentalni dio počeo ranije razvijati od jadranskog dijela kada je riječ o zdravstvenom turizmu. Na već poznatim vrelima koji su se koristili još u antičko doba, počinju se obnavljati toplice. Neke od tih toplica bile su Varaždinske, Krapinske, Daruvarske, Tuheljske, Stubičke, Sutinske te lječilišta Topusko i Lipik. Uređuju se šetnice, hoteli, kupke, gradi se komunalna infrastruktura i dr. Antunova kupka iz Daruvarskih toplica najstariji je sagrađeni objekt nastao 1762. godine. Iako se većina toplica uređivalo i obnavljalo u 18.-19. stoljeću, zapisi o Istarskim toplicama pronađeni su još u 17. stoljeću (Car et al., 2010.).

U nastavku će se pobliže opisati razvoj i stanje dviju kontinentalnih toplica - Stubičkih i Daruvarskih.

5.2.1. Stubičke toplice

Stubičke toplice nalaze se u Hrvatskom zagorju u neposrednoj blizini planine Medvednice. Na tom području vlada blaga klima i gusta šumska vegetacija. Na nadmorskoj visini od 168 m mogu se pronaći termalna kupališta i lječilište u istoimenom naselju. Temperatura vode je od 43-69°C. Brojni ljekoviti spojevi elemenata mogu se pronaći iz analize vode kao što su: natrij, kalij, kalcij, magnezij, stroncij, barij, mangan, cink olovo i još mnogi drugi. Termalna voda se kroz rad s oboljelim pacijentima iskazala kao izrazito pogodna za liječenje reumatizma, diskopatiju i posttraumatska stanja. U okolici toplica nalazi se veći broj vrela, iako se za liječenje koriste samo tri. Fango toplica ima sličan sastav kao i voda, radi čega se i on koristi za liječenje i rehabilitaciju.

Još u vrijeme Arpadovića nalaze se prvi zapisi o termalnom vrelu, a 1622. godine Nikola Istvanffy mađarski povjesničar spominje u svojim bilješkama o seljačkoj buni ljekovitost toplica. Grof Vojkffy je 1776. godine sagradio prvu zgradu koja je bila namijenjena za kupanje. Doktor Heinrich Johann von Crantz iz Austrije je prvi kvalitativno analizirao ljekovitost vode Stubičkih toplica. Godine 1806. za 8000 forinti toplice je kupio biskup Maksimilijan Vrhovec iz Zagreba. Polako se počelo s gradnjom i uređenjem istih. Maksimilijanov kupelj, glavna kupališna zgrada sagrađena je 1811. godine. Osim nje, sagrađene su još parna kupelj i kapela sv. Katarine. Antonove blatne kupke dovršene su nešto kasnije. Zahvaljujući biskupu Vrhovcu toplice doživljavaju najveći razvoj u svojoj povijesti postojanja. Kako bi bio siguran u ljekovitost vode, naručuje novu analizu. Analizu je proveo i objavio doktor Josip Šitić u svojoj knjizi o Stubičkim toplicama 1814. godine. U njegovoj knjizi mogu se naći neke informacije o lječilištu iz tog vremena. Tako je naveo u knjizi da se broj soba povećao na brojku od 48.

U sklopu lječilišta nudile su se razne usluge poput: šetnica, kuglane, biljara, knjižnice i plesova. Kontrola i nadgledanje lječilišta bila je zadaća liječnika koji bi bio zadužen za održavanje reda u toplicama, liječenje i savjetovanje bolesnika u odabiru optimalne terapije.

Stubičke toplice prepoznate su bile po čitavoj Europi početkom 20. stoljeća. Obitelj Mihun imala je većinsko vlasništvo nad lječilištem u periodu između dva rata te je isto poslovalo kao dioničko društvo. Tada su sagrađena nova četiri bazena, a nakon rata 1953. godine otvoren je prvi bolnički stacionar za rehabilitaciju u prirodnim lječilištima Hrvatske. Tada su izvršene preinake u tadašnjim građevinama, koje su i danas vidljive (Car et al., 2010.).

Tablica 7. Prikaz podataka o lječilištu Stubičke toplice za 2019. godinu

Kapacitet ustanove (broj kreveta)	Slobodni kapacitet	Ukupno zaposlenih		Ostvareni broj noćenja (2019. god.)		Struktura klijenata (tržište)				Struktura klijenata (HZZO)
		Medicinski djelatnici	Ostali djelatnici	Stacionarni i pacijenti (HZZO) i ambulantni pacijenti	Komercijalni gosti	Domaći – broj gostiju	Inozemni – broj gostiju	Domaći – broj noćenja	Inozemni – broj noćenja	Ukupni broj stacionarnih pacijenata (HZZO) i ambulantnih pacijenata
267	117	133	60	57.916	13.720	916	0	13.720	0	3.300
		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO
		193		71.636		916		13.720		3.300

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

U gore navedenoj tablici prikazani su podatci vezani uz poslovanje, broj soba, noćenja i dolazaka te broj zaposlenika u Stubičkim toplicama za 2019. godinu (tablica 7).

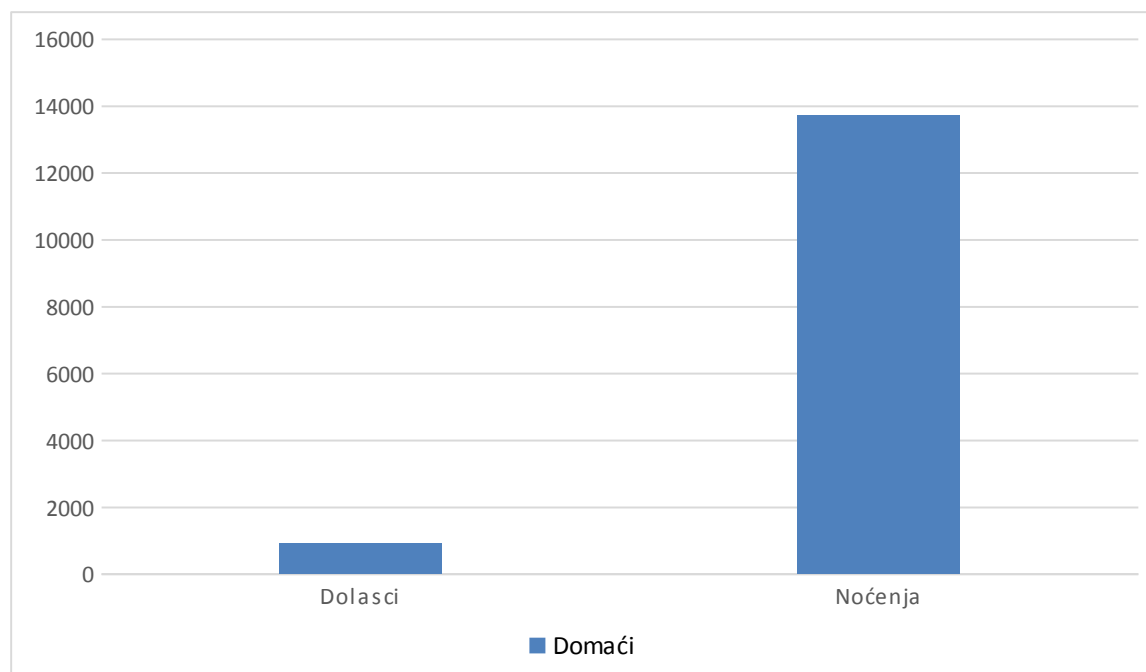
Stubičke toplice raspolažu s ukupno 267 kreveta koji su raspoređeni u 157 soba. Dio soba je namijenjen gostima koji dolaze preko HZZO-a – njih 86 koje sadržavaju ukupno 150 kreveta. Ostala 71 soba s ukupno 117 kreveta namijenjena je ostalom tržištu. Djelatnosti koje su najzastupljenije u Stubičkim toplicama jesu fizikalna medicina i rehabilitacija, radiologija te neurologija. Medicinskih zaposlenika ukupno

ima 133, od čega najviše medicinskih sestara i tehničara, prvostupnika fizioterapije i viših fizioterapeuta te fizioterapeutskih tehničara. Imaju jednog zdravstvenog suradnika koji je po zanimanju diplomirani zdravstveni radnik. Ostalih djelatnika ima 60, što rezultira s ukupnim brojem od 193 djelatnika.

Ukupan broj noćenja za 2019. godinu iznosio je 71 636, od čega se 57 914 noćenja odnosi na stacionarne (HZZO) i ambulantne pacijente koji su ostvarili 3 300 dolazaka, a ostatak od 13 720 odnosi se na komercijalne goste.

Prema podacima iz tablice napravljen je sljedeći graf koji prikazuje strukturu klijenata (grafikon 4). Godine 2019. nije bilo niti jednog inozemnog gosta. Domaći gosti ostvarili su 916 dolazaka i 13 720 noćenja.

Grafikon 4. Broj dolazaka i noćenja u Stubičkim toplicama za 2019. godinu

Izvor: Izrada autorice prema podacima iz Kataloga projekata zdravstvenog turizma 2020.

Ukupan prihod u 2019. godini koji su ostvarile Stubičke toplice iznosi 30 595 988 kn (tablica 8). Najveći prihod od 22 280 047 kn vezan je uz ugovor s HZZO-om i

decentralizacijom sredstava iz državnog proračuna. Tržišni prihod je iznosio 7 920 528 kn, a 395 423 kn ostvareno je putem nenamjenskih i ostalih prihoda, primjerice EU fondova.

Tablica 8. Ukupan prihod Stubičkih toplica za 2019. godinu

Ukupni prihodi u 2019. godini		
Prihod vezan uz ugovor sa HZZO-m i decentraliziran a sredstva iz državnog proračuna	Tržišni prihod	Namjenski i ostali prihodi (EU fondovi)
22.280.047,00	7.920.528,00	395.423,00
UKUPNO		
30.595.998,00		

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

5.2.2. Daruvarske toplice

Daruvar se nalazi u kontinentalnoj Hrvatskoj u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Kroz grad prolazi mala rijeka nazvana Toplica. Daruvarske toplice nalaze se gotovo u samom centru grada. Ilirsko pleme Jasi bilo je prvo koje je upotrebljavalo termalne izvore. U vrijeme vladavine Rimljana stvoreno je prvo lječilište koje je nosilo naziv Aquae Balissae. Ljekovita voda na izvoru doseže temperaturu do 47,5°C. U blatnim

kupeljima upotrebljava s mineralno blato – peloid. Ono sadržava puno ljekovitih elemenata poput pepela vulkanskog porijekla i dr. Razvoj toplica i ulaganje u infrastrukturu započinje 1760. godine kada ih grof Antun Janković de Daruvar odlučuje kupiti. Prema njemu Daruvar dobiva ime. Antunova kupka najstarija je zgrada koja je sagrađena, 1810. godine sagrađena je Ivanova kupka a sredinom 19. stoljeća sagrađene su opće blatne kupke. Podignuti su i objekti Vila Arcadia Kupališno svratište i Švicarska kuća. Prema crtežima A. Carneluttija 1909. godine sagrađena je nova zgrada koja se nalazila u sredini lječilišta.

Kada su se gradili objekti, pokušalo ih se uklopiti u prirodno okruženje, posađeno je drveće i cvijeće, šetnice su uređene te je postavljen gozbeni paviljon uz kojeg su korisnici mogli uživati dva puta dnevno u laganoj glazbi. Svake noći Julijev park uz pomoć plinskih svjetiljka bio je osvijetljen. U vrtu se nalazilo zaštićeno stablo ginka bilboe. Ono je izrazito rijetko radi čega postaje simbolom grada.

Daruvarske toplice su osim lječilišnog centra, postale i javno gradsko okupljalište. Gosti, ali i građani su mogli uživati u čitanju knjiga u novoj knjižnici, igrati razne društvene igre, a u periodu od svibnja do listopada atrakcija bi bio vatromet. U 20. stoljeću u svrhu liječenja koriste se dva mineralna i tri blatna izvora. Najuspješnije su se liječile slabokrvnost, neuralgije, reumatizam, živčane bolesti i drugo. Do početka Drugog svjetskog rata toplice su bile poznate u širokim europskim krugovima. Od 1969. godine otvara se specijalna ordinacija za ginekološke bolesti, a sedam godina kasnije i za reumatske bolesti i rehabilitaciju. Kasije se gradi hotel Termal koji sadržava 296 soba. Današnji naziv toplica glasi Daruvarske toplice – specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju. Zbog bogate tradicije u lječilišnom i topličkom turizmu i dalje je među najkvalitetnijim toplicama hrvatske ponude (Car et al., 2010.).

Tablica 9. Prikaz podataka za Daruvarske toplice za 2019. godinu

Kapacitet ustanove (broj kreveta)	Slobodni kapacitet	Ukupno zaposlenih		Ostvareni broj noćenja (2019. god.)		Struktura klijenata (tržište)				Struktura klijenata (HZZO)
		Medicinski djelatnici	Ostali djelatnici	Stacionarni pacijenti (HZZO) i ambulantni pacijenti	Komercijalni gosti	Domaći – broj gostiju	Inozemni – broj gostiju	Domaći – broj noćenja	Inozemni – broj noćenja	Ukupni broj stacionarnih pacijenata (HZZO) i ambulantnih pacijenata
302	162	92	159	45.868	41.967	7.602	1.295	37.052	4.915	14.369
		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO		UKUPNO
		251		87.835		8.897		41.967		14.369

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

Prema dostupnim podacima za 2019. godinu, iz tablice se može iščitati trenutno stanje Daruvarskih toplica (tablica 9). Lječilište raspolaže sa 167 soba, od kojih su 73 sobe namijenjene HZZO-u te imaju ukupno 140 kreveta. Ostale 94 sobe su namijenjene tržištu te imaju ukupno 162 kreveta. Najzastupljenija djelatnost je fizikalna terapija i rehabilitacija. Od medicinskih djelatnika najviše ima prvostupnika fizioterapije i viših fizioterapeuta, ukupno 27 djelatnika te jedan pripravnik. Fizioterapeuta i fitoterapeutskih tehničara ima 22, a medicinskih sestara i tehničara ukupno ima 15. Imaju jednog zdravstvenog suradnika koji je po zanimanju diplomirani inženjer medicinske biokemije. Ostalih radnika ima 159, što u konačnici rezultira s 251 radnikom u Daruvarskim toplicama.

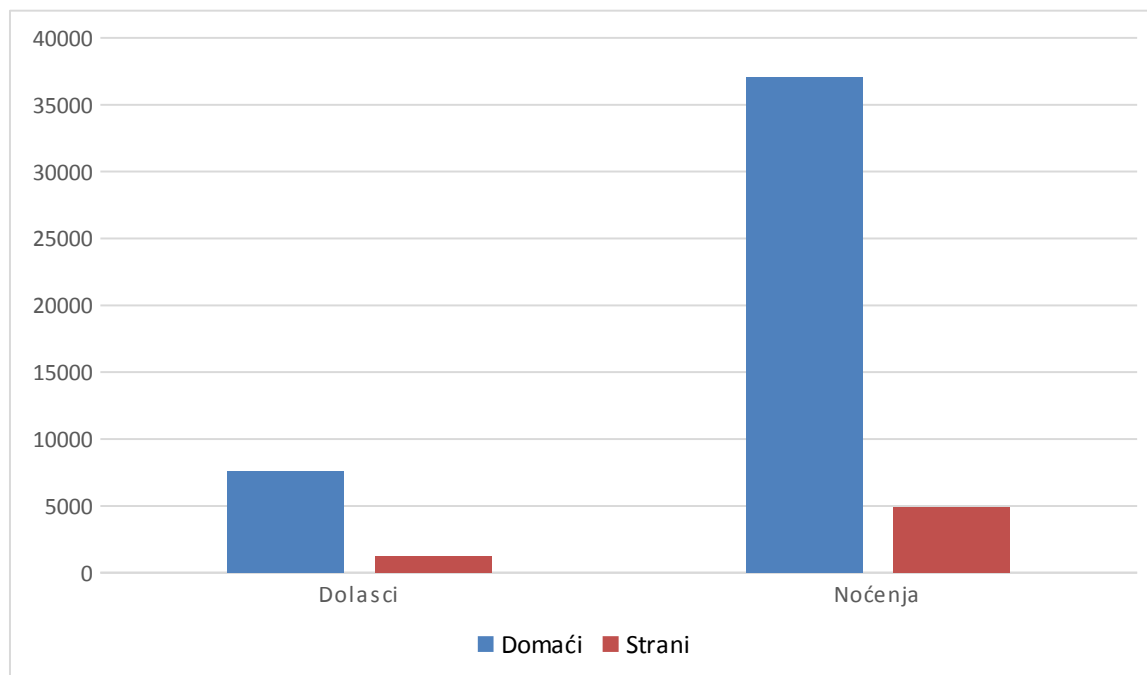
U 2019. godini ostvareno je ukupno 87 835 noćenja. Od čega je 45 868 noćenja ostvareno od strane stacionarnih pacijenata (HZZO) i ambulantnih pacijenata kojih je 2019. godine bilo 14 369. Nekoliko tisuća noćenja manje, njih 41 967 ostvarili su komercijalni gosti.

Prema podacima u tablici izrađen je sljedeći graf koji prikazuje strukturu klijenata na tržištu za 2019. godinu prema broju dolazaka i noćenja. Broj dolazaka iznosio je 8 897, od čega je 7 602 bilo domaćih, a 1 295 stranih klijenata. Domaći gosti ostvarili su daleko veći broj noćenja od stranih, a to je 37 052 noćenja. Strani gosti ostvarili su

ukupan broj noćenja od 4 915 (grafikon 5). Ukupan udio noćenja za 2019. godinu iznosio je 41 967.

Grafikon 5. Broj dolazaka i noćenja u Daruvarskim toplicama za 2019. godinu

Izvor: Izrada autorice prema podacima iz Kataloga projekata zdravstvenog turizma 2020.

Ukupan prihod za 2019. godinu koji je ostvaren u Daruvarskim toplicama iznosio je 44 796 700 kn (tablica 10). Od čega su 22 321 045 kn ostvarene uz ugovor s HZZO-om i decentraliziranim sredstvima iz državnog proračuna, a malo veći iznos od 22 475 655 kn se odnosi na tržišni prihod.

Tablica 10. Ukupan prihod Daruvarskih toplica za 2019. godinu

Ukupni prihodi u 2019. godini (HRK)		
Prihod vezan uz ugovor sa HZZO-m i decentralizirana sredstva iz državnog proračuna	Tržišni prihod	Namjenski i ostali prihodi (EU fondovi)
22.321.045,00	22.475.655,00	0,00
UKUPNO		
44.796.700,00		

Izvor: Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

6. Zdravstveni turizam u Istri na primjeru Istarskih toplica

Na sjevernom dijelu istarskog poluotoka nalaze se Istarske toplice. Toplice se nalaze u dolini rijeke Mirne te na nadmorskoj visini od oko 17 m. Stijena visine 85 m koja se prostire iznad njih, postala je prepoznatljivi simbol istih. Crkvice sv. Stjepana nalazila se na vrhu stijene, a 1882. godine premještena je podno stijene. Do nje se može doći hodočasničkom stazom dužine 500 m, koja je sagrađena u novije doba. Lječilište je u svojem južnom dijelu omeđeno Motovunskom šumom koja je još od pamtivijeka poznata po hrastu lužnjaku te crnim i bijelim tartufima.

Prometna povezanost s emitivnim tržištima kao i s ostatkom Hrvatske je vrlo dobra zbog dobrog geografskog položaja. Toplice su udaljene 10 km od Buzeta, 45 km od Rijeke, samo 5 km od slovenske granice te 200 km od Zagreba (Kliman, 2020.).

U poglavljima koji slijede, reći će se nešto više o povijesnom razvitku Istarskih toplica do današnjih dana te o ljekovitosti vode iz termomineralnih izvora.

6.1. Povijesni razvoj

Ne zna se točno kad se počela upotrebljavati ljekovita voda Istarskih toplica. Međutim, prema saznanjima L. Mortenija, smatra se da se još u vrijeme Rimskog carstva koristilo vrelo, gdje su se kupali rimski vojnici. Biskup Tomasini je u 16. st. prvi spomenuo u pronađenoj dokumentaciji sumpornu vodu više temperature koja uspješno liječi bolest poput reumatizma i nekih kožnih bolesti. Nakon prvog spisa o ljekovitoj vodi, sve češće se počinje spominjati i u raznim drugim spisima različitih autora ljekovitost termalne vode. Do kraja Drugog svjetskog rata Istarske toplice nazivale su se "Terme st. Stefano".

Doktor Zanatoni, fizičar iz Buzeta, je početkom 20. stoljeća napravio prvu analizu termalne vode. Godine 1917., obitelj Gravisi koji su bili ondašnji vlasnici sv. Stjepana (santo Stefano), poslušali su prijedlog dr. Zanatonija te počinju s gradnjom dva nova objekta. Jedan je bio stambeni te se nalazio ispod visoke stijene, a drugi je bio sagrađen u ljekovite svrhe kod vrela te je sadržavao četiri kade.

Prvu cjelokupnu analizu termalne vodi napravio je Karl Ritter von Hauer. On je bio poznati austrijski balneoanalitičar, te je njegovo mišljenje bilo vrlo cijenjeno u širim krugovima. Kvalitetu vode ocjenjuje s vrlo dobrom ocjenom te je također prvi puta ustanovio točnu količinu sumporovodika. S druge strane, Brigd je izmjerio koliko litara vode izvire u sekundi iz vrela. Rezultat je bio 6 l/sek, što odgovara i današnjim mjerilima iz primarnog izvora.

Antun Bertetić iz Oprtija kupuje Terme Santo Stefano 1872. godine. Gradi nekoliko novih soba, a dvije godine kasnije traži novu analizu vode. Rezultati si ponovno bili vrlo dobri. Iako više vlasnik nije bio Bertetić, broj soba je 1904. godine porastao s 40 na 80 kreveta. Italija preuzima vlast u Istri četrnaest godina kasnije, a novi vlasnici lječilišta postaju braća A. i E. Facchini. Mirna poplavljuje 1920. godine, što je ugrozilo termalni izvor. Posljedicom toga spušta se temperatura vode za otprilike 13°C. Braća Facchini pokušavaju spasiti izvor ugradnjom zida visokog 6 m oko glavnog vrela.

Nakon tog čina temperatura vode se podignula na 32°C. Prof. dr. Mario Picotti izmjerio je radioaktivnost vode 1932. godine, a tri godine kasnije postavljen je stroj za dogrijavanje vode i peloida (blata) od strane jedne od vlasnika Enrice Facchini. U Istarskim toplicama moglo se naći prije Drugog svjetskog rata 80 kreveta i kupališne prostorije s 12 kada te posebna prostorija za fizikalnu terapiju.

Nakon Drugog svjetskog rata Istarske toplice su pretrpjele velike štete. Budući da je Istra postala dio Federativne Narodne Republike Jugoslavije, mijenja se naziv istih koji ostaje do danas. Ponovno se vrše nova istraživanja ljekovitosti vode 1947. godine. Dobiveni rezultati ponovno bivaju vrlo dobri. Do 1953. godine došlo je do stagnacije razvoja lječilišta zbog Tršćanske krize (zona A i zona B).

Istarske toplice su se obnavljale u razdoblju od 3 godine (1957.-1960.). Zgrada koja se nalazila iznad vrela (koja je i danas u pogonu), zgrada u blizini ceste s 40 kreveta obnovljene su u tom trogodišnjem razdoblju. U svrhu balneoterapije tada je bilo aktivno 8 kada. S obzirom na cijelu situaciju nakon rata, Istarske toplice su u to vrijeme bile maleno lječilište kojemu je primarna zarada bila od ugostiteljskih usluga. Godine 1962. odlučeno je da će se u Istarskim toplicama vršiti medicinska rehabilitacija i fizikalna terapija prema direktivi Medicinskog centra u Puli. Specijalist balneolog Fredo Licul uključen je u razvoj lječilišta nakon navedene odluke. Dvije godine kasnije počinje se graditi novi hotel. Hotel bi sadržavao 100 kreveta te bi bio kategoriziran pod kategoriju C.

U razdoblju od 1966. do 1969. godine lječilište radi samostalno te se vodi kao Specijalna bolnica za reumatske bolesti. Nakon toga, 1970. godine tvrtka Riviera iz Poreča preuzima poslovanje ugostiteljskim i smještajnim objektima i samim lječilištem također. Novi hotel Mirna počeo se graditi 1972. godine te biva dovršen dvije godine kasnije. U sklopu hotela sagrađen je još i unutarnji bazen te su postavljeni: stroj koji dogrijava termomineralnu vodu i hidroterapijski uređaj.

Kada je dovršena gradnja hotela u sklopu lječilišta bilo je 18 kada i 328 kreveta. Hotel sv. Stjepan tada postaje poslovna zgrada „Stefan“. Nakon što su izgrađene nove kade, stare su uništene s gostionicom. Na tom prostoru sagrađena je kuglana, kavana, trgovina i frizerski salon.

Tvrtka Riviera odlučuje 1980. godine da će se izgraditi još jedan dio hotela koji bi brojio dodatnih 180 kreveta. Godinu dana kasnije to je i ostvareno, što je dovelo do brojke od 500 ukupnih kreveta u sklopu lječilišta.

Istovremeno vrši se gradnja vanjskog bazena. Međutim zbog loše izvedenih radova, on se ruši te ostaje u takvom stanju. Poslovna zgrada „Stefan“ se zatvara. Također zbog velikih poplava koje su poplavile veliki dio tog područja, uništena je kuglana koja nikad više nije obnovljena nakon tog događaja.

Do pada komunizma i Jugoslavije lječilište je financijski jako dobro poslovalo. Međutim, od 1991. godine rekordno malen broj ljudi koristi rehabilitacijske usluge. Zbog čega su u Istarskim toplicama u ono vrijeme uglavnom boravili ranjeni branitelji i prognanici. Budući da je održivost lječilišta bila sve slabija, sve manje ljudi posjećuje iste. Iz tog razloga Riviera holding raspisuje natječaj za najam 1995. godine zbog značajnih financijskih gubitaka. Jedna od opcija bila je i zatvaranje Istarskih toplica.

Međutim na natječaju pobjeđuje tvrtka Miamedica – Istra d.d. s vlasnikom Mirkom Klimanom na čelu. Time on dobiva cijeli lječilišni kompleks sa svih, tadašnjih 93 radnika. Tim činom, Istarske toplice su postale prve privatne toplice u cijeloj Hrvatskoj. Vrlo brzo vidjelo se da zgrade treba obnoviti jer je infrastruktura bila vrlo loša. Tako je novi vlasnik toplica, Mirko Kliman predložio tvrtki Riviera holding da se raskine ugovor o najmu te da se raspiše natječaj o prodaji lječilišta. Tvrtka Miamedica – Istra d.d. opet pobjeđuje na natječaju, ali ovaj put za kupnju kompleksa. Na isti se javlja još 5 zainteresiranih stranaka. Međutim, zbog najpovoljnije ponude koja je ponuđena, Miamedica – Istra d.d. dobiva lječilište.

Lječilište potpisuje ugovor s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje 1999. godine kako bi korisnici mogli koristiti usluge toplica preko HZZO-a. Rekonstruirao se vanjski bazen koji je prvotno zbog loše infrastrukture urušen. Osim bazena obnovljena je recepcija te ulaz u hotel, odnosno hodnik koji vodi do iste. Obnovljen je i krov zgrade koji je prije obnove bio u vrlo lošem stanju zbog prokišnjavanja na nekoliko točaka. Od 1998. do 1999. prostorije u kojima se izvodila terapija su višestruko obnovljene, došlo je do velikog broja promjena. Uskoro se otvara i praonica rublja u hotelu te se nastavlja s razvitkom sistema koji pročišćava otpadne vode. Nekoliko godina kasnije, 2002. obnovljen je jedan dio hotela u cijelosti. Iz tog

dijela se dotadašnje trokrevetne sobe rekonstruiraju za goste koje imaju teži fizički invaliditet. Stoga te sobe postaju dostupne za goste u invalidskim kolicima.

Kapela Majke Božje od Zdravlja u kompleksu toplica izgrađena je 2004. godine. Od tada gosti mogu svake nedjelje pristupiti svetoj misi. Tim postupkom ostvaren je jedan od ciljeva razvoja koji se odnosi na duhovnost pacijenata.

U međuvremenu je obnovljen i restoran. Uvedena je posebna prehrana koja će se posluživati gostima hotela, kao i individualan pristup istima. Osim restorana, uređena je i TV sala te se grade i novi sanitarni čvorovi.

Jedan od većih pothvata bila je izgradnja wellnesa koji počinje s radom 2005. godine. On je namijenjen ponajviše mlađim korisnicima Istarskih toplica. U wellnesu se mogu naći mnogi sadržaji poput slatkovodnog bazena dužine od 25 m. Depandans „Stefan“ koji se koristio kao skladište od 1984. godine, sljedeći je bio na listi za obnovu. Godine 2008. obnova je završena. Staro skladište preoblikovano je u moderni hotel od 4 zvjezdice. Poliklinika Sv. Stjepan u sklopu hotela opremljena je najnovijom opremom za otorinolaringološke, stomatološke, ginekološke i ultrazvučne usluge. Iste godine obnovljena je i kuhinja kako bi dogovarala kriterijima HCCP sustava.

Nakon ekonomske krize više nije bilo dovoljno financijskih sredstava kojima bi se ulagalo u daljnji razvoj, ali se zato poticalo bolje provođenje higijenskih uvjeta, uređenje okoliša te štednja energije općenito. U vrijeme krize broj zaposlenika u hotelu je smanjen – od početka krize do 2012. godine broj zaposlenih pao je za 40 radnih mjesta.

Od 2012. godine nastavljaju je brojna ulaganja u obnovu kompleksa lječilišta. Iako je hotel dan u najam do 2017. godine, Miamedica – Istra d.d. stalno ulaže u hotel iako je tada bila znatna stagnacija u razvoju istog.

Međutim tijekom idućih godina obnavlja se sustav hlađenja i grijanja, rasvjete, otvara se konoba Mirna 2017. koja nudi mogućnost kušanja tradicionalnih jela i eksternim posjetiteljima. Iste godine obnavljaju se sobe u hotelu Mirna. Od ukupno 120 soba, 80 ih je obnovljeno, a ostalih 40 će se obnoviti do kraja 2020./2021. godine.

Kad bi se usporedilo prijašnje stanje i trenutno stanje lječilišta, vidljivo je da je učinjen ogroman napredak u razvoju Istarskih toplica. Ulagalo se u područje terapije i medicine, kao i u ugostiteljski i uslužni dio.

Zbog nastale situacije s koronavirusom, od 13.03.2020. lječilište je prestalo s radom. Te se opet prekidaju radovi koji su se odvijali u svrhu obnavljanja i modernizacije smještajnih jedinica.

Istarske toplice ponovno otvaraju svoja vrata 01.06.2020. godine iako je pandemija COVID-19 još uvijek vrlo aktualna tema (Kliman, 2020.)

6.2. Prirodna obilježja

Istarske toplice nalaze se u sjevernom djelu Istarske županije na geološkom području čiji je kemijski sastav od vapnenih naslaga gornje krede i nepropusnih friških naslaga srednjeg i gornjeg eocena. Antiklinalu tog područja čini kompleks kredno vapnenih naslaga a smješten je zapadno i sjeverozapadno od Istarskih toplica. Najzapadnija točka nalazišta rasjeda nalazi na području Buja koje se zatim proteže sve do Oprtija pa do Gradinja te uz rub rijeke Mirne doseže konačnu točku toplica. Na području Gradinja dolazi do nenormalnog kontakta kredne i nepropusne eocenske naslage. U toplicama ispod krednog vapnenog masiva podvlače se fliške naslage eocena.

Vrela Istarskih toplica nastala su uslijed sekundarnih pukotina Gradinjskog reversnog rasjeda. Dubinska termomineralna i podzemna oborinska voda dopire do nepropusnih flišnih naslaga i na takav način spriječen je prolaz u dubinu te se vode izdižu na površinu i izljevaju u sekundarni osipni materijal i kvartalne naslage rijeke Mirne. Drugim riječima glavni izvor termomineralne vode su duboki rezervoari te se voda probija na površinu putem sistema pukotina kroz vapnene slojeve krednih naslaga. Na području rijeke Mirne uzeti su uzorci vode na temelju kojih je napravljena analiza vode te je njome utvrđena prisutnost sumporovodika što doprinosi velikom značaju Istarskih toplica kao jednoj od vodećih lječilišnih destinacija zdravstvenog turizma. Sjeveroistočno od Istarskih toplica nalazi se izvor Bulaž u kojeg se slijevaju oborinske i ostale vode te znatno utječu na primarnu termalnu vodu koja potječe iz dubine.

Nekada se u toplicama nalazilo jezerce „Ribnjak“ u kojeg je voda stizala iz 6 različitih izvora. Sakupljena voda iz ribnjaka ulijevala se u rijeku Mirnu. Glavni izvor je prirodni izvor nastao bez bušenja gdje je izvršena kaptaza u obliku betonskog šahta. Taj se izvor nalazi u srcu istarskih toplica iznad kojeg se nalazi velika stijena koja je ujedno i simbol istarskih toplica. Danas se taj izvor koristi kao glavni izvor termalne vode za potrebe lječilišta.

Iz glavnog izvora uzeti su uzorci vode te je provedena balneološka analiza vode i time je utvrđeno da ta voda ima jaka balneološka svojstva po mineralizaciji, sumporu, radioaktivnosti i temperaturi. Na dotok primarne mineralne vode i njenu temperaturu utječe geološka građa okolice istarskih toplica.

Nova analiza vode učinjena je 2020. godine te se vrše balneokemijska ispitivanja vode za potrebe medicinske uporabe vode. Ispitivanja su izvršena u laboratoriju za ispitivanje vode i balneoklimalogiju U školi narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ i Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Ova termalna voda okarakterizirana je kao termalna voda s jakim balneološkim svojstvima po mineralizaciji, natriju, kalciju kloridima, sumporovodiku, radioaktivnosti te temperaturi.

Sumporovodik i radon najvažniji su sastojci ove termalne vode te se kao takva čini vrlo atraktivnim sredstvom za liječenje u medicinskom smislu. Također, preporučuje se kao dodatni nefarmakološki tretman pri liječenju bolesti gornjih dišnih puteva. Radon ima povoljni učinak na liječenje reumatskih bolesti a sumporovodik se pokazao kao izuzetan pri liječenju reume, regeneracije hrskavičnog tkiva zglobova te pomaže kod detoksikacije pri trovanju teškim metalima kao što su: Pb, Hg, Bi, Au i dr.

Iako se Istarske toplice nalaze na krškom području, analize su pokazale kako je sastav termomineralne vode kroz 162 godine ostao nepromijenjen. Prema sadržaju sumpora i radona Istarske toplice zauzele su prvo mjesto u Hrvatskoj.

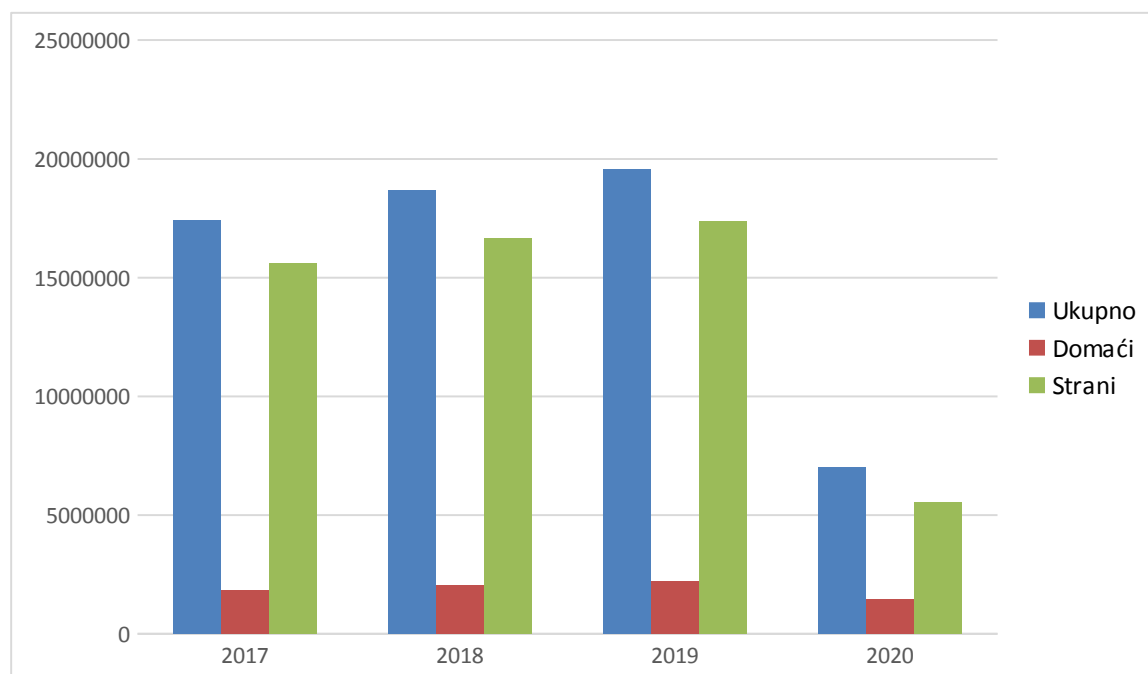
Pregledom kroz godine može se vidjeti kako je termomineralna voda Istarskih toplica zadržala ista balneološka svojstva, s druge strane temperatura, sumporovodik i radioaktivnost (količina klora) mijenjaju se ovisno o oborinama i godišnjem dobu (Kliman, 2020.).

6.3. Statistički pokazatelji

Istarske toplice nalaze se na području općine Opatalj. Većina dolazaka i noćenja spomenute općine dolazi upravo iz Istarskih toplica. S obzirom na dostupnost podataka, u nastavku će se analizirati dolasci i noćenja od 2017. do 2020. godine. Prvo će se prikazati dolasci i noćenja u četiri promatrane godine u Republici Hrvatskoj, a zatim i za općinu Opatalj.

Grafikon 6. Dolasci domaćih i stranih turista u RH od 2017.-2020. godine

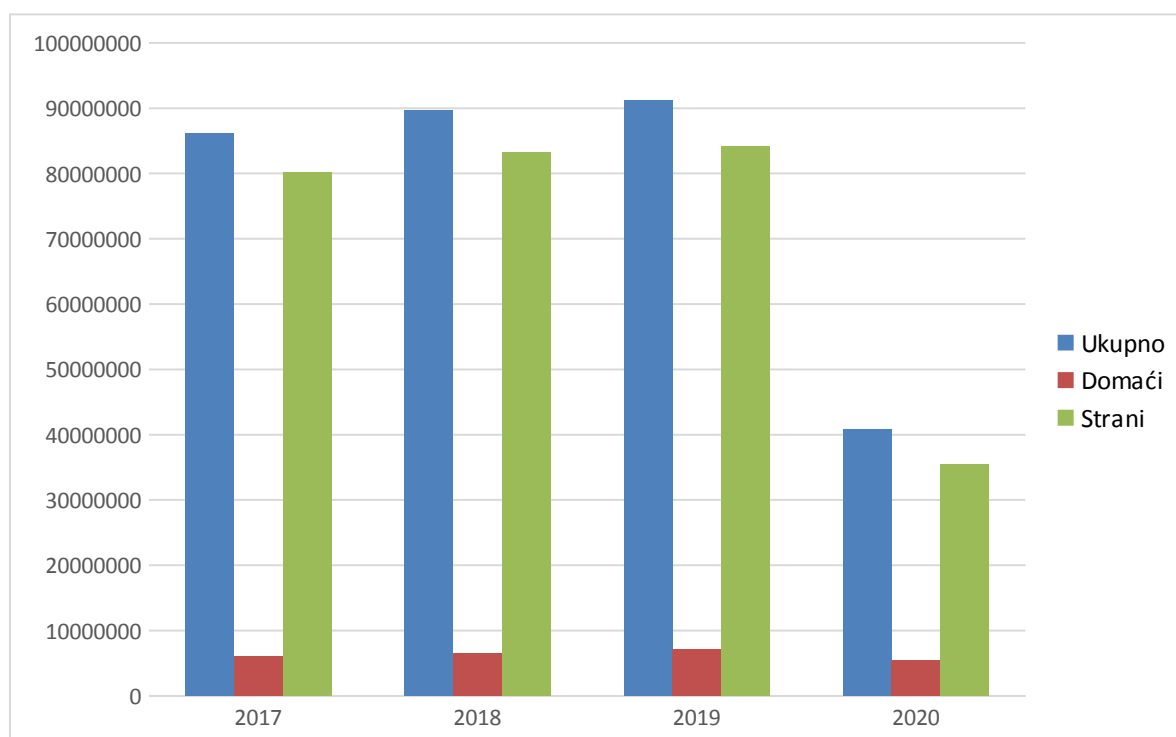
Izvor: Izrada autorice prema podacima DZS-a

S obzirom na to da je 2020. godina bila zahvaćena pandemijom koronavirusa uspoređujući je s prethodnom rekordnom godinom, Hrvatska ostvaruje 64,2% manje dolazaka te 55,3% manje noćenja turista. Sve donesene restrikcije koje su bile na snazi poput nemogućnosti prelaska granice vlastite zemlje, ograničenja u putovanjima i karantena, rezultirale su smanjenim turističkim prometom u cijelom svijetu.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, 2019. godina bila je šesta godina zaredom u kojoj Hrvatska ostvaruje veći broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista (grafikon 6). Uspoređujući je s prethodnom godinom, ostvaren je veći broj dolazaka za 4,8% te 1,8% više noćenja (grafikon 7). Zabilježen je veći broj dolazaka stranih turista za 4,3% te 9,4% domaćih turista. Gledajući ukupan broj noćenja također se vidi rast od 9,6% kod domaćih te 1,2% noćenja stranih turista.

Promatrajući ostvareni postotak u dolascima i noćenjima za 2018. godinu, vidljivo je da je i tada zabilježen povećani rast. S obzirom na 2017. godinu, vidljiv je veći broj dolazaka turista za 7,1% te rast od 4,0% u broju noćenja. Domaći turisti su 2018. godine ostvarili 10,0% više dolazaka i 8,3% više noćenja. Kod stranih turista ostvareno je 6,7% više dolazaka te 3,7 više noćenja.

Grafikon 7. Noćenja domaćih i stranih turista u RH od 2017.-2020. godine

Izvor: Izrada autorice prema podacima DZS-a

U četiri promatrane godine, vidljivo je da su svaki put turisti iz Njemačke bili najbrojniji u RH. Nakon Nijemaca, turisti kojih je bilo najviše dolaze iz Slovenije, Austrije i Poljske. Također, županija u kojoj je zabilježeno najviše dolazaka i noćenja je Istarska, a slijedi je Splitsko-dalmatinska županija. U 2020. godini nakon Istarske

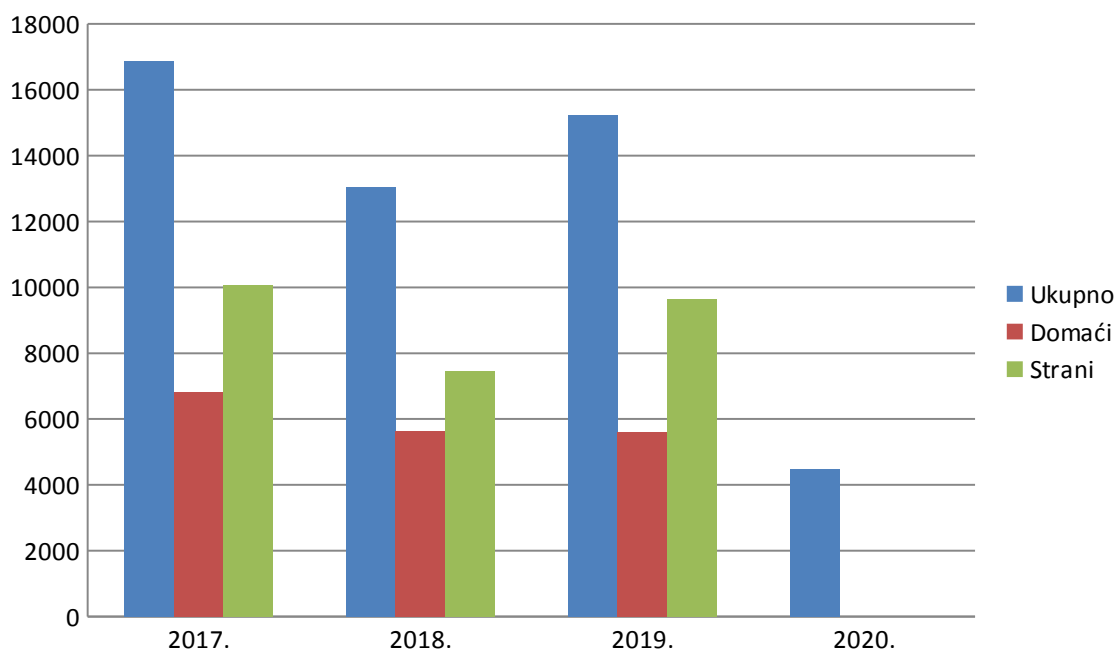
županije, najviše je noćenja ostvareno u susjednoj Primorsko-goranskoj te zatim u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Od 2017.-2020. godine najviše turista je noćilo u objektima koji su svrstani u skupinu Odmarališta i slični objekti za kraći odmor. U 2019. godini ta je skupina obuhvaćala 50,5% sveukupnog ostvarenog noćenja u RH. S obzirom na prethodnu godinu, vidljiv je porast dolazaka za 5,4% i noćenja za 2,6%. U 2020. godini, čak je 60,4% ukupnih noćenja registrirano u navedenoj skupini. Međutim, vidljiv je pad od 56,6% dolazaka te 46,6% noćenja u odnosu na 2019. godinu.

Odmarališta u kojima su turisti najviše boravili prema broju noćenja nakon skupine Odmarališta i slični objekti za kraći odmor od 2017.-2019. godine jesu: Hoteli i sličan smještaj te Kampovi i prostori za kampiranje. U 2020. godini na drugo mjesto su se popeli Kampovi i prostori za kampiranje, gdje je ostvareno 22,4% svih noćenja. Primjetan je pad u dolascima i noćenjima s obzirom na prethodnu godinu. Ostvareno je 55,8% manje dolazaka te 52,3% manje noćenja. Međutim, puno veći pad ostvarili su Hoteli i sličan smještaj s 17,2% ukupnih noćenja. S obzirom na 2019. godinu, ostvareno je 75,7% manje dolazaka te 73,8% manje noćenja.

Iako je u RH 2019. godina bila rekordna po broju dolazaka i noćenja, općina Oprtalj je 2017. godine ostvarila najveći broj dolazaka - njih 16 881 te 60 748 noćenja (grafikon 8). Sljedeće 2018. godine ostvaruje manji pad s obzirom na prethodnu godinu. Broj dolazaka pao je za 22.62%, a broj noćenja za 10.70%. U 2019. godini ponovno raste broj dolazaka, a broj noćenja i dalje pada (grafikon 9). Međutim, ne premašuje one dolaske i noćenja iz 2017. godine. Broj dolazaka raste s obzirom na prethodnu godinu za 14.25%, a broj noćenja pada za 2.83%.

Grafikon 8. Dolasci domaćih i stranih turista u općinu Oprtalj od 2017.-2020. godine

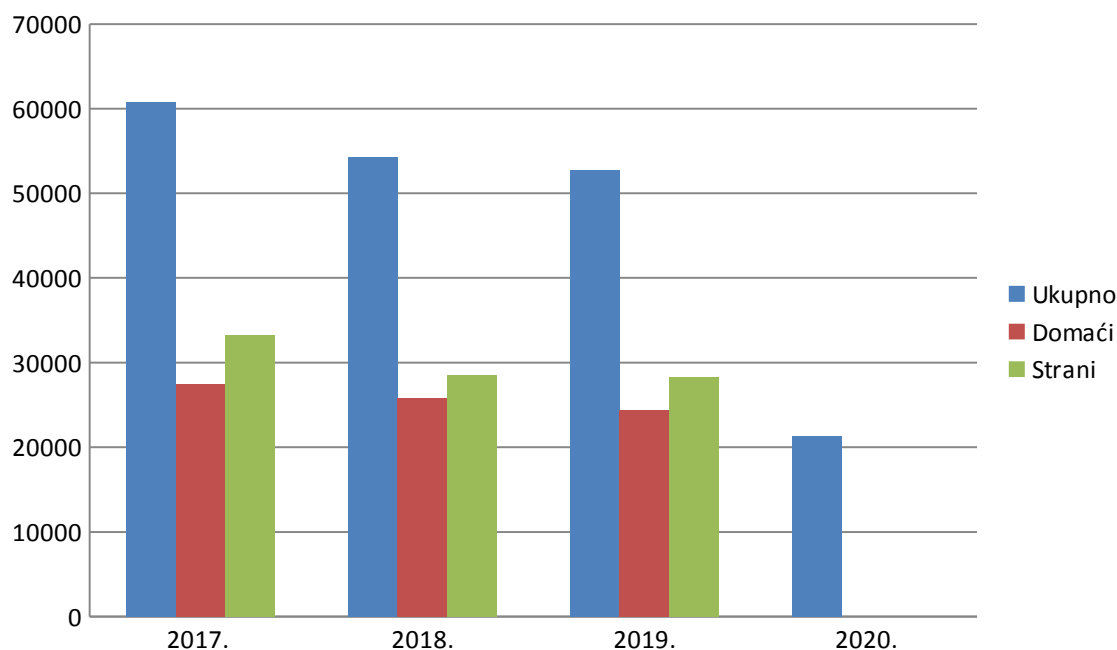
Izvor: Izrada autorice prema podacima DZS-a

Udio domaćih turista ima negativan pad od 2017.-2020. godine. U 2018. godini broj dolazaka pada za čak 12.41%, a zatim se javlja manji pad od 0.27% u 2019. godini. Noćenja domaćih turista 2018. godine smanjuju se za 6.19%, a 2019. godine manja su za 5.11%.

Broj dolazaka stranih turista najniži je 2018. godine, gdje se javio pad od 26.05%. Sljedeće godine javlja se rast dolazaka od 22.70%. Broj noćenja stranih turista u općini Oprtalj najniži je upravo u rekordnoj 2019. godini za hrvatski turizam. Od 2017.-2018. godine javlja se pad od 14.43%, a od 2018.-2019. očigledan je minimalni pad od 0.78%.

S obzirom na dostupnost podataka, u grafičkom prikazu je za 2020. godinu prikazan samo ukupan broj dolazaka i noćenja za općinu Oprtalj bez prikazanog omjera domaćih i stranih turista. Zbog globalne pandemije koronavirusa, zabilježen je najmanji broj dolazaka i noćenja. Uspoređujući 2019. i 2020. godinu, može se vidjeti da je ukupan broj dolazaka u 2020. godini bio manji za 70,66%, a noćenja za 59.58%.

Grafikon 9. Noćenja domaćih i stranih turista u općini Oprtalj od 2017.-2020. godine

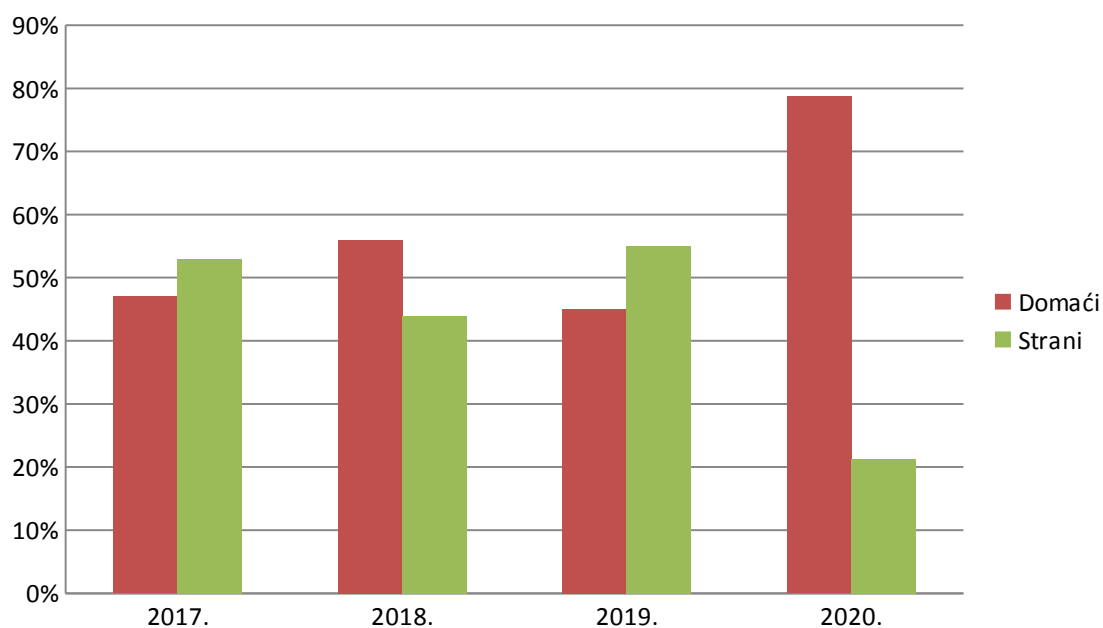

Izvor: Izrada autorice prema podacima DZS-a

Prema dostupnim podacima napravljena su sljedeća dva grafa koja prikazuju udjele o dolascima i noćenjima domaćih i stranih turista u lječilištu Istarske toplice od 2017.-2020. godine (grafikon 10). Može se vidjeti da je 2018. godine u lječilištu bio veći postotak domaćih turista po broju dolazaka, kao i 2020. godine gdje se vidi najveća razlika u postotku između stranih i domaćih turista.

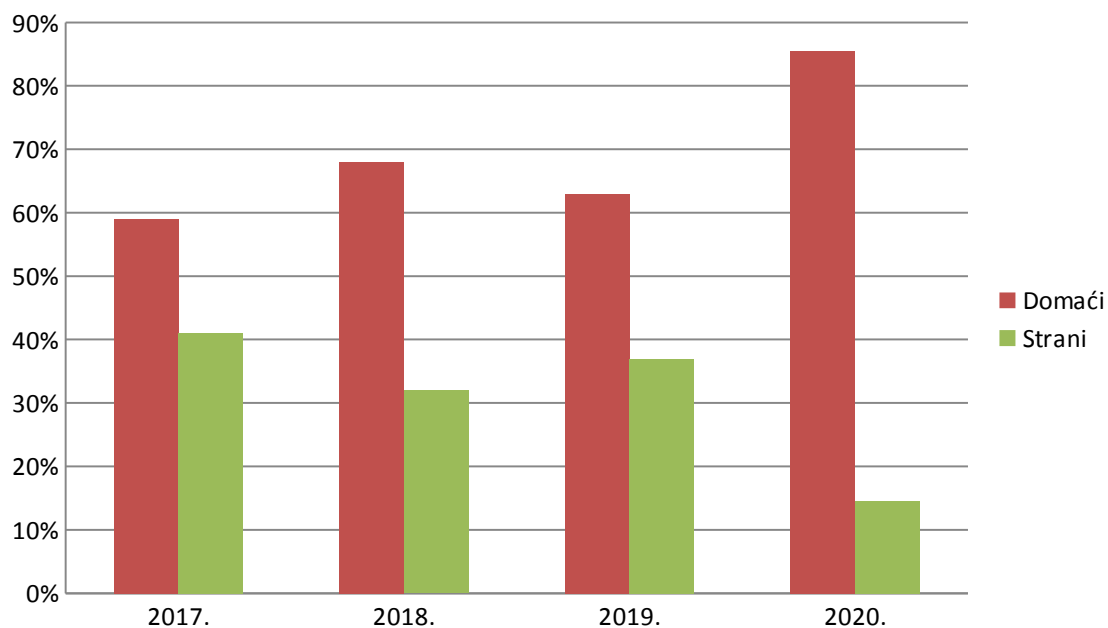
Prema broju noćenja vidljivo je da je svake godine zabilježen veći udio domaćih turista s obzirom na udio stranih (grafikon 11). Najveći udio noćenja stranih turista zabilježen je 2017. godine te je iznosio 41%, a najveći udio noćenja domaćih turista iznosio je 85% 2020. godine.

Grafikon 10. Udio domaćih i stranih turista, po broju dolazaka, u ukupnom broju noćenja, od 2017.-2020. u Lječilištu Istarske Toplice

Izvor: Izrada studentice prema podacima Lječilišta Istarske Toplice

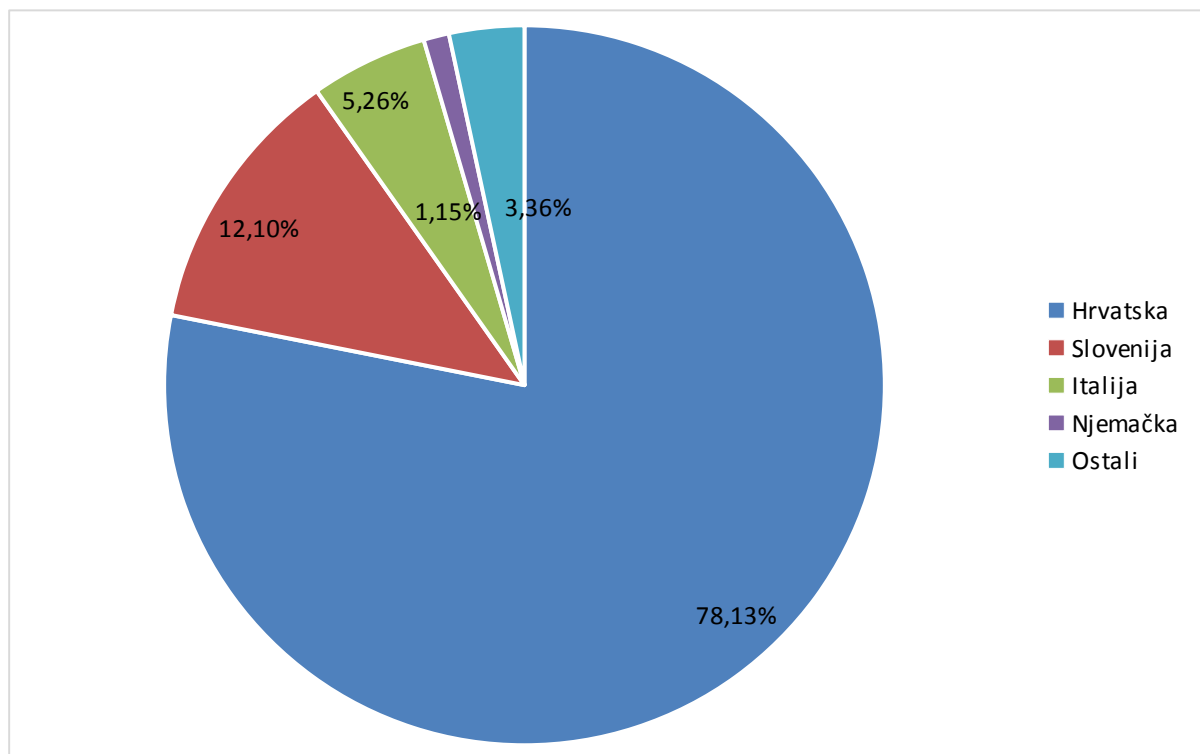
Grafikon 11. Udio domaćih i stranih turista, po broju noćenja, u ukupnom broju noćenja, od 2017.-2020. u Lječilištu Istarske Toplice

Izvor: Izrada studentice prema podacima Lječilišta Istarske Toplice

Prema dostupnim podacima za 2020. godinu, izrađen je graf koji prikazuje udio domaćih i stranih turista prema nacionalnostima (grafikon 12). Može se vidjeti da dominiraju gosti iz Hrvatske s udjelom od čak 78% domaćih turista. Nakon njih, najviše turista dolazi iz susjednih zemalja Slovenije s 12% te Italije s 5% dolazaka. Iste je godine zabilježeno je oko 1% dolazaka turista iz Njemačke. Ostali su obuhvaćeni u preostalih 4% dolazaka, te nitko ne premašuje 1% u ukupnom udjelu turista prema nacionalnostima.

Grafikon 12. Udio turista prema nacionalnostima za 2020. godinu u Lječilištu Istarske toplice

Izvor: Izrada studentice prema podacima Lječilišta Istarske Toplice

6.4. SWOT analiza

U nastavku će se prema dostupnim podacima prikazati SWOT analiza Istarskih toplica. SWOT analizom (tablica 11) će se prikazati snage, slabosti, prilike i prijetnje koje treba uzeti u obzir prilikom planiranja razvoja. Potrebno je spomenuti vanjske i unutarnje čimbenike. Na unutarnje čimbenike se može utjecati, dok se na vanjske čimbenike treba znati pripremiti i prilagoditi.

Tablica 11. SWOT analiza Istarskih toplica

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - Ljekovitost vode - Okruženo netaknutom prirodom - Izvan gradskog naselja - Poslovni plan koji uključuje razna ulaganja - Stručno osoblje - Dobar geografski položaj (blizu emitivnih zemalja) - Prihvatljive cijene i raznovrsna ponuda - Jedino termalno lječilište u Istarskoj županiji	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak odgovarajućih kvalificiranih radnika - Manjak djelatnika u pojedinim odjelima - Neobnovljene sobe - Potražnja opada u određenim ljetnim mjesecima - Djelatnici iz jednog područja preuzimaju poslove iz drugih područja - Nedovoljna povezanost autobusnim linijama
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> - Povezivanje s organizatorima festivala i događaja - Oglašavanje putem masovnih medija - Ponude koje treba proširiti na više	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje ekonomskog standarda - Konkurencija koja nudi usluge koje ovo lječilište nema - Konkurencija usmjerena na trendove

inozemnih tržišta	<ul style="list-style-type: none"> - Ponuda konkurencije - Koronavirus
-------------------	--

Izvor: Obrada i nadopuna autorice prema podacima Lječilišta Istarske toplice

Ljekovita voda iz Istarskih toplica još je iz doba antike korištena u zdravstvene svrhe. To je od davnina do danas jedna od njenih najvećih snaga koja je diferencira od ostalih toplica iz čitave Europe. Njihovu kvalitetu potvrđuje činjenica da se Istarske toplice ubrajaju među tri najljekovitija termalna izvora u Europi. (www.istarske-toplice.hr). Lječilište se nalazi u dolini rijeke Mirne, najveće rijeke u Istarskoj županiji. Iako se nalazi u nizini, okruženo je stijenama, rijekom, šumama te se nalazi u blizini biciklističkih staza. Sve navedeno zaokružuje tzv. prirodni ambijent u cjelini. Istarske toplice smještene u sredini u kojoj je mirno, odnosno nema buke iz okolnih gradova. Njihov geografski položaj je iznimno dobar, jer se nalaze u blizini emitivnih zemalja, čime su dostupnije većem broju potencijalnih korisnika. Geografski položaj i ljekovitost vode jedne su od glavnih snaga, ali i činjenica da je to jedino termalno lječilište u cijeloj Istarskoj županiji. Poslovni plan uključuje razna ulaganja, poput renoviranja apartmana i dr. Bitna snaga kako bi lječilište bilo na visokoj razini je i stručno i visoko obrazovano osoblje, koje stečenim znanjem unaprijeđuje razvoj lječilišta. Cijene su vrlo pristupačne a ponuda je raznovrsna kao npr. ljekovita voda, ljekovito blato (fango), inhalacije i dr.

Promatrajući slabosti, može se vidjeti da je jedan od problema potražnja za kvalificiranim radnicima u pojedinim odjelima. Budući da u Hrvatskoj svake godine nedostaje sve više radne snage, izdaje se sve više radnih dozvola. Međutim, u nekim sektorima ni to nije dovoljno, jer se sve više stanovnika, ponajviše mladih visokoobrazovnih građana iseljava iz Hrvatske (www.dw.com). Zbog čega nedostaje radne snage, pa djelatnici iz jednog područja preuzimaju poslove iz drugih područja. Interijer nekih apartmana i soba treba obnoviti, kako bi se iste moglo prodavati korisnicima. Javlja se slabost potražnje u ljetnim mjesecima, budući da potencijalni korisnici radije biraju kupanje u morskoj vodi, nego u toplicama. Jedna od uočljivijih slabosti je i nedovoljna povezanost Istarskih toplica autobusnim linijama. Budući da

je lječilište udaljeno nekoliko kilometara od najbližeg grada, ako korisnici ne posjeduju osobni automobil, otežano im je kretanje prema obližnjim mjestima.

Prilike koje se mogu iskoristiti kako bi se optimiziralo poslovanje i prepoznatljivost među korisnicima mogle bi se realizirati kroz naglasak na marketing destinacije te usluga koje se nude. Tako bi bilo dobro udružiti se s organizatorima festivala i drugih događanja. Kroz suradnju promovirati proizvode te naposljetku ljekovitu komponentu Istarskih toplica. Trebalo bi pojačati oglašavanja koja se vrše kroz razne medije. S obzirom na to da se Istarske toplice nalaze u blizini emitivnih tržišta, trebalo bi proširiti ponudu prema istima.

Kod prijetnji se najveći naglasak stavlja na ponudu, odnosno usluge i trendove konkurencije, ali i na smanjenje ekonomskog standarda. S obzirom na to da se tržište i potražnja mijenjaju, potrebno je stalno pratiti trenutne trendove i potražnju među korisnicima. Praćenjem ponude konkurencije, ali i trendove u zdravstvenom turizmu, može se bolje upoznati situacija na tržištu te se može lakše reagirati kod poboljšanja i unaprjeđenja usluge i proizvoda. Globalna pandemija koronavirusa utjecala je u velikoj mjeri na poslovanje e u konačnici i na pad prihoda.

Zaključak

Razumljivo je da je ljudima stalo do brige za zdravlje i svoju dobrobit te da zdravstveni turizam nije trend 21. stoljeća, nego svoje korijene vuče iz doba Rimljana, ali i ranije. Današnji kozmetički giganti nose imena mineralnih izvora starih tisućama godina. Vichy je svakako jedan od najpoznatijih.

Razvoj zdravstvenog turizma kroz povijest usko je vezan uz toplice, a stvarni učinak na čovjeka pokazuje i to da su one postale mjesta za dokolicu, komfor i zabavu te se kreirala sasvim nova, proširena ponuda s toplicama kao središnjim motivom.

O širini zdravstvenog turizma govori i njegova podjela na tri dijela. S jedne strane, turizam je to koji je usmjeren na psihofizičko zdravlje, često se vrši u hotelima i dostupan je brojnim turistima. S druge strane, zdravstveni turizam može biti i neodvojiv od specijaliziranih praksi s fokusom na fizičko zdravlje u čiju je ponudu uključen i oporavak nakon zahvata ili procedure.

Nakon ovog pregleda može se zaključiti da nije čudno što se stvaraju brojni planovi razvoja zdravstvenog turizma. Ipak, zbog nestandardiziranog pogleda na ovaj oblik turizma teško je utvrditi puni opseg njegovog učinka. Turističke statistike uvelike ovise o pogledu same destinacije na zdravstveni turizam, ali i vrijedi uzeti u obzir da bez obzira na to što je zdravstveni turizam selektivni oblik turizma, još uvijek je briga za zdravlje izrazito širok pojam oko kojeg je teško naći slaganje i liječnika i turističkih stručnjaka na globalnoj razini.

U Hrvatskoj se ipak mogu složiti da se zdravstveni turizam uglavnom kreće oko toplica i prirodno ljekovitih činitelja, kako u Jadranskoj regiji, tako i u kontinentalnom dijelu. Vrijedi napomenuti da se toplice zapravo uklapaju uz suvremeni način života. Česta oboljenja nastaju kao posljedica ubrzanog životnog tempa i učestalih stimulacija. Stoga, osim kao reaktivni oblik brige za zdravlje, Hrvatska svoju ponudu može iskoristiti i kao preventivni oblik brige za zdravlje te time povećati konkurentnost i postaviti se kao važna destinacija wellness i lječilišnog turizma. Kao destinacija medicinskog turizma, Hrvatska još nema potrebnu lepezu specijaliziranih praksi za ostvarenje značajnijeg napretka u tom pogledu.

Ipak, Istarske su toplice primjer kontinuiranog ulaganja u infrastrukturu za zdravstveni turizam. Nalaze se u maloj općini Oprtalj koju posjeti nešto više stranih turista, nego domaćih. Vidljivo je da su toplice važno mjesto za domaće turiste poglavito zbog njihovog ljekovitog djelovanja, s obzirom na to da ih posjeti više domaćih, nego stranih turista.

Istarske toplice mogu povući paralelu i s ostalim hrvatskim toplicama jer dijele sličnu problematiku. Naime, kao i u ostalim dijelovima hrvatskog turizma, nedostaju kvalificirani radnici, povezane hotelske sobe su zastarjele i treba im obnova, postoji sezonalnost koja je u ovom slučaju u zimskim mjesecima.

Svakako, ulaganja se nastavljaju iz godine u godinu jer potencijal zdravstvenog turizma je prepoznat te generira sve veći broj turističkih noćenja. Stoga, može se reći da je zdravstveni turizam rastući trend na turističkom tržištu.

Naposljetku, može se zaključiti da zdravstveni turizam ima važnu ulogu za sve dionike. Pojedinim turistima se pruža mogućnost opuštanja, dokolice, brige za psihofizičko zdravlje, dok drugim turistima zdravstveni turizam označava rehabilitaciju nakon operacije, uz izrazito stručno medicinsko osoblje i priliku za oporavak kojem je to osoblje posvećeno. Za nekog trećeg turista zdravstveni turizam označava estetski zahvat koji može promijeniti život. Zdravstveni turizam donosi veliku dobit za hotelijere, medicinare i druge koji kontinuirano ulažu u njegov razvoj, a destinacije dobivaju novu sliku u očima turista, a posebno onih imućnijih.

Iako je razvoj zdravstvenog turizma započeo prije nekoliko tisuća godina, vidljivo je da prestanak razvoja ovog oblika turizma nije na vidiku niti će vjerojatno ikada biti. Iako je koronavirus zaustavila nekadašnji uobičajeni rad toplica i drugih ustanova, svakako je osvijestila ljude o zdravlju te se mogu očekivati daljnja ulaganja mnogih u vlastitu dobrobit i još veću ekspanziju zdravstvenog turizma.

Literatura

Knjige:

Bartoluci, M., Čavlek, N. (2007.) *Turizam i sport – razvojni aspekti*, Zagreb: Školska knjiga.

Car, A. et al. (2010.) *Od blatne kupke do wellnessa: razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj*. Opatija: Hrvatski muzej turizma.

Čorak, S. (ur.) (2006.) *Zdravstveni turizam, Hrvatski turizam - plavo, bijelo, zeleno*. Zagreb: Znanstvena edicija Instituta za turizam

Geić, S. (2011.) *Menadžment selektivnih oblika turizma*. Split : Sveučilište u Splitu, Sveučilišni studijski centar za stručne studije.

Pančić Kombol, T. (2000.) *Selektivni turizam*. Matulji: TMCP Sagena

Puczko, L., Smith, M. (2009.) *Health and Wellness Tourism*. USA: Elsevier

Rabotić, B. (2013.) *Selektivni oblici turizma*. 2. prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Visoka strukovna škola turističkih studija.

Znanstveni radovi

Blake, A. et al. (2016.) *Exploring well-being as a tourism product resource*. *Tourism Management*, 55, 94–105. str.

Bridges, J. F., Carrera, P. M., (2006.) *Globalization and healthcare: Understanding health and medical tourism*. *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, 6(4), 447–454. str.

Carnegie, E., Devereux, C. (2006.) *Pilgrimage: Journeying beyond self*. *Tourism Recreation Research*, 31(1), 47–56. str.

Cattunar, A. et al. (2019.), *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj*, Drugi znanstveno - stručni kongres "Lječilišni turizam i prirodni ljekoviti činitelji"

Cave, J., Jolliffe, L. (2012.) *Health and wellness tourism*. In P. Robinson (Ed.), *Tourism: The key concepts* London: Routledge. 93.–95. str

Collin J.F. et al., (1998.) *Use of spa therapy to improve the quality of life of chronic low back pain patients*, *Med. Care* 36 1309–1314. str.

Dryglas, D., & Salamaga, M. (2018.) *Segmentation by push motives in health tourism destinations: A case study of Polish spa resorts*. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 234–246. str.

Exworthy, M. et al. (2011.) *Medical tourism: Treatments, markets and health system implications: A scoping review*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Filimonau, V. et al. (2012.) *Tourism engaging with the public health agenda: Can we promote 'wellville' as a destination of choice?*. *Public Health*, 126(12), 1072–1074. str.

Grazio, S. (2013): *Balneoterapija/hidroterapija u bolesnika s reumatoidnim artritism, ankilozantnim spondilitisom i psorijatičnim artritism – deskriptivni pregled*. *Fizikalna i rehabilitacijska medicina*, Vol. 25 No. 3-4,

Hopkins, L., Labonte, R., & Packer, C. (2010.) *Medical tourism today: What is the state of existing knowledge?* *Journal of Public Health Policy*, 31(2), 185–198. str.

Karagülle, Z., (2008.) *Hydrotherapy, spa, balneotherapy, thalassotherapy*, *Turkiye Klinikleri J. Med. Sci.* 28 224–229 str.

Kaufmann, E. L., Mueller, H. (2001.). *Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry*. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 5–17. str.

Kirschner, Ch. (2005.) *Glossary*. Germany: European Spas Association.

Ko, T. G. i Yu, J. Y., (2012.) *A cross-cultural study of perceptions of medical tourism among Chinese, Japanese and Korean tourists in Korea*. *Tourism Management*, 33(1), 80–88. str.

Pleško, N. (1996.): *Klimatoterapijske zdravstveno-turističke mogućnosti Republike Hrvatske*, Tourism and hospitality management, Vol. 2 No. 2,

Internetski izvori

Centre for the Promotion of Imports from developing countries: Wellness turizam u Europi (2.9.2021.)

(<https://www.cbi.eu/market-information/tourism/inner-wellness-tourism/europe-asia>)

DZS: Dolasci i noćenja turista u 2017. godini (10.7.2021.)

(https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/04-03-02_01_2017.htm)

DZS: Dolasci i noćenja turista u 2018. godini (10.7.2021.)

(https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/04-03-02_01_2018.htm)

DZS: Dolasci i noćenja turista u 2019. godini (10.7.2021.)

(https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/04-03-02_01_2019.htm)

DZS: Dolasci i noćenja turista u 2020. godini (10.7.2021.)

(https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/04-03-02_01_2020.htm)

DW: Nedostatak radne snage u Republici Hrvatskoj (4.9.2021.)

(<https://www.dw.com/hr/ni-pove%C4%87anje-pla%C4%87a-ne-zadr%C5%BEava-radnike-u-hrvatskoj/a-58063511>)

Istarske toplice: Ljekovitost vode Istraskih toplica (29.8.2021.)

(<https://www.istarske-toplice.hr/o-nama/>)

Turistička zajednica Istre: Ukupan broj dolazaka i noćenja u općini Opatalj u 2020. godini (10.7.2021.)

(<https://www.istra.hr/hr/business-information/istra-u-medijima/statistika/arhiva-2020>)

Ostali izvori

Planovi

Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj, 2014.

Katalozi i brošure

European Historic Thermal Towns Association - EHTTA (2016): Discover the European Route of Thermal Heritage

Katalog projekata zdravstvenog turizma 2020.

Kliman, M. (2020.) *Kratki pregled razvoja Istarskih tolica*

Research for TRAN Committee - Health tourism in the EU: a general investigation, 2017.

Popis slika

Slika 1. Oblici zdravstvenog turizma i pružatelji zdravstveno turističkih usluga	12
Slika 2. Broj raspoloživih kreveta 2013. prema podacima specijalnih bolnica	16
Slika 3. Termalne i lječilišne destinacije u Hrvatskoj	34

Popis tablica

Tablica 1. Komponente wellnessa	13
Tablica 2. Prirodni ljekoviti činitelji	20
Tablica 3. Prikaz podataka o Lječilištu Veli lošinj za 2019. godinu	37
Tablica 4. Ukupan prihod Lječilišta Veli Lošinj u 2019. godini	39
Tablica 5. Prikaz podataka o lječilištu Thalassoterapija Crikvenica za 2019. godinu	41
Tablica 6. Ukupan prihod Thalassoterapije Crikvenica za 2019. godinu	43
Tablica 7. Prikaz podataka o lječilištu Stubičke toplice za 2019. godinu	45
Tablica 8. Ukupan prihod Stubičkih toplica za 2019. godinu	47
Tablica 9. Prikaz podataka za Daruvarske toplice za 2019. godinu	49
Tablica 10. Ukupan prihod Daruvarskih toplica za 2019. godinu	51
Tablica 11. SWOT analiza Istarskih toplica	65

Popis grafikona

Grafikon 1. Najposjećenija wellness tržišta u Europi od 2013.-2015. godine u milijunima dolazaka	26
Grafikon 2. Broj dolazaka i noćenja u Lječilištu Veli Lošinj za 2019. godinu	38
Grafikon 3. Broj dolazaka i noćenja u Thalassoterapiji Crikvenica za 2019. godinu.....	42
Grafikon 4. Broj dolazaka i noćenja u Stubičkim toplicama za 2019. godinu	46
Grafikon 5. Broj dolazaka i noćenja u Daruvarskim toplicama za 2019. godinu	50
Grafikon 6. Noćenja domaćih i stranih turista u RH od 2017.-2020. godine	58
Grafikon 7. Noćenja domaćih i stranih turista u RH od 2017.-2020. godine	59
Grafikon 8. Dolasci domaćih i stranih turista u općinu Opatalj od 2017.-2020. godine	61
Grafikon 9. Noćenja domaćih i stranih turista u općini Opatalj od 2017.-2020. godine	62
Grafikon 10. Udio domaćih i stranih turista, po broju dolazaka, u ukupnom broju noćenja, od 2017.-2020. u Lječilištu Istarske Toplice.....	63
Grafikon 11. Udio domaćih i stranih turista, po broju noćenja, u ukupnom broju noćenja, od 2017.-2020. u Lječilištu Istarske Toplice	63
Grafikon 12. Udio turista prema nacionalnostima za 2020. godinu u Lječilištu Istarske toplice	64

Sažetak

Selektivni oblici turizma nastali su kao protuteža masovnom turizmu. Razni autori i istraživači drugačije gledaju na turizam specijalnih interesa, radi čega ne postoji jedinstvena definicija koja bi obuhvatila sve poznate oblike selektivnog turizma. Zdravstveni turizam selektivni je oblik turizma koji uključuje wellness, lječilišni i medicinski turizam. Bez prirodnih ljekovitih činitelja zdravstveni turizam se ne bi mogao valorizirati budući da su vrlo bitan element za čovjekovo zdravlje. Potražnja za zdravstvenom turizmom stalno je visoka, a stvaranje nove ponude je primarni cilj. Čovjek danas brine o svom zdravlju više nego ikada, jer je svjestan da pravilnim i zdravim načinom života, on sam utječe na vlastitu dobrobit.

Hrvatska ima veliki potencijal prirodnih ljekovitih činitelja koje već koristi u turističkoj i zdravstvenoj ponudi na tržištu. Mogu se izdvojiti talasoterapija, klimatoterapija i balneoterapija. Zbog izuzetno dobrog geografskog položaja, mogla bi iskoristiti svoj puni potencijal u tom području na obali, ali i na kontinentu. Mnogi ljekoviti izvori na području Hrvatske bili su korišteni još u doba antike. Svoju zdravstvenu svrhu nisu izgubile do današnjih dana.

Ključne riječi: zdravstveni turizam, prirodni ljekoviti činitelji, razvoj, Hrvatska, Istarske toplice

Abstract

Selective forms of tourism emerged as a counterbalance to mass tourism. Various authors and researchers look at special interest tourism differently, which is why there is no single definition that would cover all known forms of selective tourism. Health tourism is a selective form of tourism that includes wellness, spa and medical tourism. Without natural healing factors, health tourism could not be valorized as they are a very important element for human health. Demand for health tourism is constantly rising, and creating a new supply is the primary goal. People care about their health more than ever, because they are aware that with a proper and healthy lifestyle, they themselves affect their own well-being.

Croatia has a great potential of natural healing factors that it already promotes on the tourist and health market. Thalassotherapy, climatotherapy and balneotherapy can be singled out. Due to its extremely good geographical position, it could use its full potential in that area on the coast, but also on the continent. Many medicinal springs in Croatia have been used since ancient times. They have not lost their health benefits to this day.

Key words: health tourism, natural healing factors, development, Croatia, Istarske toplice